

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

Hamvas Mihály – Rozgonyi Eszter – Szabó Imre – Szabó Tibor

VERSENYELLENESEN ANTISZOLIDÁRIS - AVAGY AZ EGYETEMI-FŐISKOLAI HALLGATÓK JUTTATÁSI ÉS TÉRÍTÉSI RENDSZERE

**A kutatás a Gazdasági Versenyhivatal
és annak Versenykultúra Központja támogatásával jött létre.**

Budapest, 2011. október

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

Hamvas Mihály – Rozgonyi Eszter – Szabó Imre – Szabó Tibor

**VERSENYELLENESEN ANTISZOLIDÁRIS
- AVAGY AZ EGYETEMI-FŐISKOLAI HALLGATÓK
JUTTATÁSI ÉS TÉRÍTÉSI RENDSZERE**

Budapest, 2011. október

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	3
II. Nemzetközi kitekintés	4
II.1. Nyugat Európai országok hallgató támogatási politikájának rövid áttekintése	4
II.2. Hallgatók támogatására fordított források összehasonlítása a Nyugat- Európai országokban	8
II.3. A magyarországi gyakorlatról röviden	11
III. Hallgatói juttatások-térítések szerepe az államháztartásban, az intézményi gazdálkodásban illetve a magánadományok szerepe, jelentősége	15
III.1. Felsőoktatás finanszírozásáról - avagy a Normatív Támogatás	15
III.2. Magánadományok szerepe, jelentősége	17
IV. Hallgatói finanszírozási rendszer	19
IV.1. Háttérismeretek, a rendszer alapelvei	19
IV.2. Hallgatói létező kapcsolódó kiadások költségszerkezete	21
V. Hallgatói finanszírozási rendszer modellje és annak jogszabályi levezetése	23
V.1. Az általános modell bemutatása	23
V.2. Hallgatói finanszírozási rendszer jogszabályi levezetése	25
VI. Hallgatói szervezetek szerepe a juttatásokban-térítésekben	29
VI.1. Hallgatói Önkormányzatok jogai, feladatai, kötelezettségei a juttatásokkal-térítésekkel kapcsolatban	29
VI.2. Hallgatói normatíva- Mít osztá(ná)nak fel a HÖK-ök?	31
VI.3. A juttatási-térítési rendszer hatása a hallgatók szociális helyzetére	33
VII. Hallgatófinanszírozási rendszer módosításának alapelvei és a megvalósításukhoz szükséges, javasolt feladatok	42
VII.1. A hallgatók finanszírozási rendszer módosításának alapelvei	42
VII.2. A hallgatók finanszírozási rendszer módosításának feladatai	44
VII. Befejezés	48
IX. Hivatkozások	49

I. Bevezetés

A felsőoktatás az elmúlt két-három évtizedben több modernizációs kísérleten esett át, illetve esik át jelenleg is. A korábbi változások közül egyik sem volt olyan látványos, oly sok vitát, koncepciót és fordulatot megélt, mint a hallgatói juttatás-térítés rendszerének módosításai. Emellett a rendszer változtatása ma is napirenden van, az ügyben érintett szakértők, (oktatás) politikusok - szinte kivétel nélkül - újabb reformokat sürgetnek.

A felsőoktatás hallgatói juttatásainak és térítéseinek kérdésköre Magyarországon kicsit hasonló a labdarúgáséhoz; szinte mindenkinek van róla véleménye. Különösen a tandíj bevezetése, megszüntetése, majd népszavazásos eltörlése óta kíséri a közvélemény élénk figyelemmel a változásokat. Ezen anyag a hazai hallgatói juttatási-térítési rendszer változásait – 1985-ig visszatekintve – követi. A történeti jellegű bemutatás után elemzi a szereplők érdekeit, és megállapítja, hogy a jelenleg alkalmazott modell milyen hatással van a felsőoktatási intézmények hallgatókért folyó versenyére, a hallgatók egymás közötti versenyére illetve a felsőoktatási intézmények egymással folytatott versenyére.

Először egy rövid nemzetközi összehasonlítást, majd jogszabályi elemzést végzünk, különös tekintettel arra, hogy a hatályos jogszabályokkal körülírható állapot hogyan hat a fentebb említett versenyhelyzetekre. Majd az államháztartás különböző alrendszereiből összeszedjük a hallgatókra fordított állami támogatásokat, valamint a jelentősebb magánadományokat. Az intézményi hallgatói támogatásokat szétosztó hallgatói önkormányzatok, és az országos felsőoktatási szervezetek szervezeti magatartását, valamint a támogatásokat a felsőoktatási intézmények gazdálkodásába illesztve, megvizsgálva következtetéseket vonunk le a szervezeti magatartás versenyt támogató, illetve versenyt korlátozó tulajdonságaiból. Ezek után – műegyetemi-adatbázisokon – olyan számításokat végzünk, melyek kapcsolatot keresnek a különböző státuszú hallgatói csoportok tanulmányi eredményessége és a hallgatói juttatásokból történő részesedése között, illetve különböző, önálló közösségi döntéssorozattal szétosztott hallgatói támogatások és azok igénybevevői eredményességi státusza között. Majd összefoglaljuk az általunk vizsgált esettanulmányokat különös tekintettel arra, hogy a kialakult helyzet, a született döntések hogyan hatottak a versenyhelyzetekre, kik, mikor, miért versenyeztek-versenyeznek.

II. Nemzetközi kitekintés

A fejezet keretein belül a nemzetközi kitekintést végzünk, bemutatjuk és rendszerezzük a tőlünk fejlettebb európai országokban működő hallgatói juttatási-térítési rendszereket, majd röviden áttekintjük a magyarországi helyzetet is.

II.1. Nyugat-Európai országok hallgatótámogatási politikájának rövid áttekintése

Az európai országokban már az 1950-es években is létezett a hallgatók támogatásának számos formája. Ezek egy része közvetlenül a felsőoktatási intézményektől származott, és a tehetséges, rászoruló hallgatókat segítette. Ez a támogatási forma volt jellemző a hagyományosan decentralizált oktatási rendszerű európai országokban (Egyesült Királyság, Németország). Széles körűnek mondható központi kormányzati ellátás létezett Spanyolországban, Olaszországban, valamint Belgiumban, Dániában, Norvégiában, Hollandiában és Svédországban (utóbbi országokban az állami segítség már hitelek formájában is megnyilvánulhatott).

A jelenleg a fejlett világban ismert hallgatótámogatási rendszerek a hatvanas és a hetvenes években – a felsőoktatás tömegesedésére adott válaszként és azt elősegítendő – alakultak ki. A kiépült rendszereket azonban már a hetvenes évek végétől kezdődően komoly kihívások érték. A hallgatótámogatási rendszereket és a finanszírozási formákat érő ellentmondásokra és az új kihívásokra országonként nem egységes válaszok születtek. Egyes országok fenntartották, illetve növelték ilyen célú kiadásaikat, míg más országcsoportok visszafogták azokat. Összességében megállapítható, hogy a nem európai OECD-országokban (Ausztrália, Japán, Egyesült Államok, Kanada) a nyolcvanas és kilencvenes évek során csökkentették (ha nem is nominálisan, de arányaiban) a felsőoktatás állami támogatását, és a tandíjak, valamint a megélhetési költségek egyre nagyobb részét hárították át a hallgatókra és családjaikra.

Az európai országoknál található rendszerek változatos képet mutatnak, főként ha figyelembe vesszük az országokban kialakult hallgatótámogatási formák mai napig tartó történeti fejlődését is. A változatos rendszer áttekinthetősége érdekében érdemes olyan országcsoportok képzése, amelyek finanszírozási szerkezetére és gyakorlatára nézve (történeti aspektusban is) általánosításra és modellalkotásra alkalmas megállapítások tehetőek.

A csoportalkotási alapelvek a következők:

- A közvetlen oktatási költségekhez történő egyéni hozzájárulás mértéke (azaz létezik-e a tandíj intézménye)?
- A hallgató számára közvetlenül és közvetetten felmerülő oktatási költségekben a családi felelősség/szerepvállalás mértéke (azaz az állam a hallgatót vagy a hallgató családját támogatja, még tágabban: a hallgatót a családtól függetlenül, önállóan vagy eltartottként kezeli)?

Ezen differenciáló elvek alapján az európai OECD-országokat (EU- és EFTA/EEA-országokat) négy csoportra osztja a szakirodalom:

1. *A felsőoktatás költségeihez való jelentős egyéni hozzájárulás (relatív magas tandíjhányad) és családi szerepvállalás a hallgatói (megélhetést) terhek vállalásában*

Az ezzel a modellel jellemezhető országok alapvetően segélyekkel operáló támogatási rendszert építettek ki és tartanak fenn. Ide sorolható: Belgium, Görögország, Spanyolország, Franciaország, Írország (1995-ig), Olaszország, Portugália.

Ezekben az országokban a hallgatók tandíjat fizetnek. A tandíjak mértékében általános emelkedést tapasztalhatunk az 1990-es évek során. Általában megállapítható azonban az is, hogy a tandíjak kompenzálására komoly erőforrásokat mozgósítottak (különösen Olaszországban és Franciaországban).

Ezekben az országokban a nemzeti segélyezési rendszerek felállításakor nem vették figyelembe a hallgatói megélhetési költségeket, később a segélyek összegét két országban (Franciaország, Olaszország) is ezekhez mérten igazították ki. A csoportban szereplő országok esetén a hallgatóknak nyújtott segélyek értéke eltérően változott, azonban a szubvencionált szolgáltatások szerepe (és az erre fordított közösségi erőforrások nagysága) minden országban jelentősen visszaesett.

A rászorultak körének meghatározását tekintve azonban ismét nem találunk egyértelmű tendenciát: a vizsgált periódusban a rendszerek szelektívebbé válása és a rászorultak körének kiterjesztése egyaránt megfigyelhető volt. Mindenhol egyértelműen teret kapott viszont az a szemlélet, amely alapján a rászorultságot inkább a hallgatók gazdasági körülményei határozzák meg (a teljesítmény – bizonyos minimális tanulmányi követelményeknek való megfelelés mellett – másodlagos differenciáló tényezővé vált).

A szülőknek nyújtott támogatások terén általános tendencia az adókedvezmények (esetenként igen jelentékeny) kiszélesedése.

Ezekben az országokban a hallgatói hitel nem integráns része a hallgatótámogatási rendszereknek. Azokban az országokban, ahol létezik ez az intézmény, rendkívül kevesen élnek ezzel a lehetőséggel.

2. Kizárólagos állami szerepvállalás az oktatási költségek fedezésében és családi szerepvállalás a hallgatói (megélhetési) terhek vállalásában

Az itt alkalmazott támogatási forma a segély és hitel kombinációja a szülőknek nyújtott jelentős segítséggel (Németország 1973-tól, Hollandia 1986-ig).

Az állam komoly anyagi erőforrásokat mozgósított azoknak a hallgatótámogatási formáknak a finanszírozására, amelyek a szülői jövedelemtől függnék és az eltartott hallgatók családra háruló költségeinek kompenzálását célozzák (és a családok jogosultak ezeket igénybe venni). A szülők támogatása terén Hollandiában 1960 és 1986 között a hallgatóknak juttatott segélyrészt csökkentették, míg a családi részt emelték. 1986-ban azonban, gyökeresen szakítva az addigi finanszírozási gyakorlattal, eltörölték a családi támogatásokat. Németország az 1990-es években az ellenkező utat választotta (családi adócsomagokkal a szülői jövedelmekre koncentrált, míg a hallgatóknak közvetlenül juttatott állami támogatási részt csökkentette).

Mindkét finanszírozási modellben tetten érhető az a szándék, amely a rászorultsági idő maximalizálására irányul, ezzel is ösztönözve a hallgatókat a tanulmányokkal töltött idő lerövidítésére (mondhatni az idővel való versenyre).

3. Döntően állami szerepvállalás az oktatási költségek fedezésében és a hallgató pénzügyi függetlensége

A fő állami hallgatótámogatási formák a segélyek és hitelek (vagy pusztán hitelek), a szülőknek nyújtott támogatások nélkül (Dánia, Hollandia 1986-tól – itt létezik a tandíj intézménye, de mértéke nem jelentékeny – Finnország, Svédország, az Egyesült Királyság 1990-től 1999-ig, és Norvégia).

A támogatás segély része országonként jelentős eltéréseket és tendenciákat mutat. A hallgatók által felvett hitelek törlesztési feltételei az időszak folyamán egyértelműen a hallgatói részarány növekedésének irányában változtak. A hitel-visszafizetési

feltételeket illetően a vizsgált időszakban egyre inkább teret nyert a jövedelemarányos visszafizetési rendszer. A rászorultsági feltételeken mindenhol enyhítettek, azaz szélesebb rétegek érhetik el a támogatásokat. Emellett ezekben az országokban is megfigyelhető a rászorultsági idő limitálására irányuló társadalompolitikai szándék.

Közös jellemvonása az ebben az országcsoportban megvalósuló hallgatótámogatási gyakorlatnak, hogy az állami segítség igénybevétele független a szülői jövedelmektől (ez összhangban van azzal az alapelvvel, amely a hallgatót a családjától anyagilag függetlenül kezeli).

Tandíj kérdésében csak részben egységes ez a finanszírozási modell. Az északi államokban nincs ilyen intézmény, Hollandiában és az Egyesült Királyságban azonban fizetni kell.

4. Személyes hozzájárulás az oktatás költségeihez és köztes állapot a családi szerepvállalás és a hallgató pénzügyi függetlensége között

Ezt a csoportot a két európai ország (Egyesült Királyság, Hollandia) hallgatótámogatási politikájában az 1990-es évek végén bekövetkezett változások hívták életre. Megkülönböztetésük azért is indokolt, mert ebbe a csoportba tartoznak olyan, nem európai OECD-országok is, mint az Amerikai Egyesült Államok, Japán, Ausztrália és Kanada.

Összefoglalva tehát a nyugat-európai hallgató-támogatási rendszereket a következőképpen jellemezhetjük:

- Az európai országokban a hatvanas-hetvenes években létrejött rendszerek az alapvető elosztási és finanszírozási elveiket tekintve meglepően stabilak maradtak az elmúlt 30 év reformjai és változásai ellenére. (Csupán Hollandia és az Egyesült Királyság váltott finanszírozási modellt.)
- A felsőoktatás költségeinek finanszírozásában a hallgatói részarány növekedése egyértelmű tendencia. (Ahol létezik a tandíj intézménye, ott a tandíj növekedése általánosnak tekinthető.)
- A tandíjak növekedése (bevezetése) minden országban együtt járt a rászoruló hallgatóknak, illetve családjainak folyósított támogatások ugrásszerű megnövekedésével.

- Azokban az országokban, ahol a hallgatók támogatásának eszköztárában központi szerephez jutnak a családi jövedelemtől függő eszközök, a rendelkezésre álló közösségi erőforrásokat minden esetben központilag meghatározott jövedelmi kritériumok alapján allokálják. Az elosztás ezenkívül a rászorulóknak számára ténylegesen felmerülő költségek szerint is differenciál, azaz igyekeznek figyelembe venni a képzés során az egyének számára felmerülő különböző költségek közötti eltéréseket.
- A támogatások allokálásában elsősorban a szociális szempontok, nem pedig a tanulmányi teljesítmény játszik szerepet.
- Minden országra jellemző, hogy az állami támogatási rendszernek létezik olyan eleme, amely mindenki számára elérhető.
- Minden ország hallgatótámogatási társadalompolitikájára jellemző a különböző hallgatótámogatási rendszerek (hitelek, segélyek, adókedvezmények stb.) integrált szemlélete. Az elérhető támogatások összehangolása biztosítja a közösségi erőforrások hatékony és az egyén számára méltányos allokációját.

II.2. Hallgatók támogatására fordított források összehasonlítása a Nyugat- Európai országokban

Ebben a részben röviden áttekintjük, hogy a különböző országok, országcsoportok milyen formában, milyen szempontok alapján támogatják a felsőoktatásban résztvevő hallgatókat.

Amennyiben a támogatásban részesülő hallgatók arányának időbeli alakulását vizsgáljuk (1987-től 1999-ig) a beiratkozott hallgatók százalékában, a következő megállapításokat tehetjük: a legtöbb országban a támogatásban részesülők arányának növekedése lépést tartott vagy meghaladta a beiratkozott hallgatók számának növekedését (ez történt a következő országokban: Portugália, Svédország, Spanyolország, Írország, Franciaország, Finnország, Egyesült Királyság, Norvégia). Németországban, Belgiumban és Hollandiában azonban az ellenkező tendencia érvényesült. Ezek az országcsoport-megoszlások alakulnak ki akkor is, ha ugyanebben a periódusban a hallgatói létszám növekedését a hitelekre és segélyekre fordított források növekedésének függvényében vizsgáljuk.

Mindenképpen kiemelhető az is, hogy míg a magyar hallgatótámogatási kiadások aránya egyike a legalacsonyabbnak Európában, az egy tanulóra jutó GDP-arányos kiadás egyike a legmagasabbnak. Ez a hallgatótámogatási kiadások felsőoktatási kiadásokon belüli – európai viszonylatban vett – rendkívül alacsony arányára enged következtetni.

Támogatási forma elemei: A vizsgált országokban megtalálható mind a kizárólag a segélyekre, mind a csak a hitelekre alapuló hallgatótámogatási gyakorlat. Ez utóbbi Izlandon működik, míg csak segélyek formájában elérhető az állami pénzügyi asszisztencia Belgium flamand tartományaiban, Görögországban, Spanyolországban, Írországon, Ausztriában és Portugáliában, de Franciaországban, Olaszországban és Belgium vallon részein is 1 százalék alatti azon hallgatók aránya, akik hiteleket vesznek fel. (Ugyanakkor a segélyalapú hallgatótámogatási formát előnyben részesítő országokban a hallgatói hitelek bevezetése régóta napirenden van, illetve erre már számos próbálkozás történt.) Általánosságban megállapítható, hogy azokban az országokban, ahol léteznek hallgatói hitelek, ott ez a forma a támogatási rendszer integráns része, és a hitelek a segélyekkel együtt alkotnak kombinált rendszert.

Támogatás forrása és elosztás szintjei: A közösségi kiadás a finanszírozás forrása alapján lehet központi költségvetési, regionális vagy helyi szintű. Minden országban a támogatások döntő része egyetlen szintről származik. Amennyiben a támogatást a központi (nemzeti) költségvetés nyújtja, a jogosultság hallgatókkal szemben megfogalmazott pénzügyi kritériumait is ezen a szinten határozzák meg (Franciaországban, Ausztriában, Finnországban, Svédországban és Norvégiában). Spanyolország baszk tartományaiban, Németországban és Olaszországban a támogatás elosztásának legmagasabb adminisztratív szintje a regionális kormányzati szint. Spanyolországban, az Egyesült Királyságban és Írországon autonóm önkormányzati szinten allokálják a forrásokat. Ritka, de a gyakorlatban megtalálható az intézményi szintű modell (Portugália állami intézményeiben és Finnországban. A finn rendszer hasonlít a legjobban a magyar gyakorlathoz – az itteni felsőoktatási intézmények mindegyikében megtalálható egy, a hallgatói közösség felügyeletével és részvételével működő pénzügyi támogatási bizottság, amely a kérelmeket fogadja és elbírálja).

A támogatásra való jogosultság elemei:

- Megállapítható, hogy a támogatások szinte mindenhol a nappali tagozatos hallgatókra szorítkoznak, illetve a támogatásokra a hallgatók csak az első diploma megszerzéséig jogosultak.
- A holland és az angol hallgatói hitel kivételével minden országban a hitelek és segélyek formájában nyújtott állami segítség jövedelmi kritériumokhoz kötött (az említett két országban a hitelek nagyon közel állnak a piaci feltételek mellett nyújtott kölcsönökhöz, így az univerzális hozzáférés nem jár automatikusan mindenki számára elérhető állami támogatással). A gyakorlatban legelterjedtebb modell szerint nem jár támogatás, ha a hallgató és/vagy a család nettó jövedelme egy maximum

határ fölé kerül, és a hallgató a támogatások teljes összegére jogosult, amennyiben ugyanez a mutató egy minimum érték alatti szintre süllyed (ezek a jövedelemhatárok az országok többségében a nemzeti minimálbérekhez képest elég magasan vannak meghatározva). A legtöbb országban közbenső kategóriák egész sorát hozzák még létre, amelyek alapján a segítséget tovább differenciálják.

- A vizsgált országok többségében létezik korhatárfeltétel a jogosultság megállapításában. Ez a mutatószám nagyon szóródik. (*Például a jogosultságot a hallgatók elvesztik Ausztriában (1998 óta) 30 évesen, Svédországban 45 évesen, Norvégiában 65 évesen.*)
- Minden országban a jogosultságnak (illetve annak megtartásának) feltétele a tanulmányok normál ütemű elvégzése. Általában időlimitet állítanak fel arra, hány évig lehet a támogatásokat igénybe venni. Belgiumban, Franciaországban, Írországban és az Egyesült Királyságban évismétlés esetén a támogatások szünetelnek. Spanyolország, Ausztria és Norvégia némiképpen rugalmasabb, a hallgatók számára egy többletét engedélyez a jogosultságot illetően (de az előbbi két ország az eredményeket folyamatosan monitorozza, és átlag alatti teljesítmény esetén nem lehet támogatáshoz jutni. Nagyon gyenge teljesítmény esetén ráadásul a támogatást a hallgatóknak vissza is kell fizetniük). A teljesítmény ellenőrzése nem szokatlan gyakorlat Európában: a már említett standardokon kívül egyes országok (Ausztria, Finnország, Svédország, Izland) azt is megszabják, hogy a hallgatónak időarányosan mennyi kreditet kell teljesíteniük a jogosultság elnyerésére, illetve fenntartására.

Hitelben, segélyekben részesülők aránya- a segítség mértéke: Azokban az országokban, ahol a hitelrendszer a hallgatótámogatási politika integráns és lényegi eleme, a hallgatók számára rendelkezésre álló források számosabbak. Nincs fordított arányosság összefüggés a támogatás átlagos értéke és a támogatottak száma között (ellenkezőleg: ahol többen kapnak támogatást, ott magasabb a támogatásként kifizetett átlagos összeg). Ezért az összefüggésért a hitelekkel operáló támogatási rendszerek a „felelősek”.

Láthatjuk tehát, hogy Nyugat-Európában eszközök széles körét használják fel a hallgatók motiválására (de használhatjuk a „versenyeztetésére” szót is) és így ösztönzik őket tanulmányaik minél gyorsabb befejezésére.

II.3. A magyarországi gyakorlatról röviden

A következőkben röviden bemutatjuk a magyar hallgatótámogatási rendszert (a további fejezetekben majd ettől részletesebb elemzést teszünk).

Közgazdasági-fiskális szempontból Magyarországon a hallgatói támogatások pénzügyi rendszere alapvetően a közvetett finanszírozás intézményei közé tartozik, amennyiben az állam a felsőoktatási intézményeket támogatja normatív alapon, és ebből kell az intézményeknek a diákjóléti kiadásait elosztaniuk.

A magyar felsőoktatásban tanuló hallgatóknak nyújtott állami pénzügyi segítséget az 1980-as évek végéig az arra jogosult és kötelezett minisztérium különböző jogcímenek külön-külön tervezte és folyósította. Ezek alapján jutottak a tanulók ösztöndíjhoz, szociális támogatásokhoz, étkezési hozzájárulásokhoz (húspénz). A szociális támogatás elosztása a hallgatók szüleinek jövedelemigazolásán és az így megállapított jövedelemkategóriákhoz központilag rendelt támogatási összegeken alapult. Bár ez a rendszer adminisztratív szempontból bonyolult volt (és emiatt többletköltségekkel működött), a méltányossági kritériumoknak jobban megfelel egy olyan segélyezési politika, amely központilag felállított jövedelemkategóriák és szelektív elvek alapján, címzett támogatásokban differenciáltan osztja szét a felhasználható közösségi forrásokat.

A jelenlegi, normatívára és helyi elosztásra alapozott finanszírozási modell nehezebben képes figyelembe venni a területileg és intézményi, képzési szintek szerint differenciált hallgatói csoportok eltérő szociális helyzetét. Nem méltányos, hogy ugyanakkora közösségi pénzekből finanszírozott forrástömeg álljon rendelkezésre egy elit fővárosi egyetem hallgatóinak támogatására, mint egy vidéki főiskolán (ugyanakkora hallgatói létszámot feltételezve).

A magyar gyakorlat elemeit vizsgálva, azt a következtetést vonhatjuk le – amennyiben a támogatási politikát a hallgató pénzügyi függetlensége vagy eltartottsága, valamint az oktatás költségeihez való közvetlen egyéni hozzájárulás vagy közösségi hozzájárulás ismérvei alapján próbáljuk elhelyezni –, hogy a jelenlegi rendszer a hallgatókat alapvetően nem eltartottként kezeli, emellett a felsőoktatási képzési költségek jelentékeny (és a jelenlegi tendenciákat figyelembe véve egyre jelentékenyebb) részét hárítja át a hallgatókra.

A besorolás egyik elemét tekintve sem tiszta a kép. A családi pótlék ugyan csak az eltartott 18 éves koráig jár, de a magyar adórendszer tartalmaz az eltartott felsőoktatási tandíjköltségeit családi szinten enyhítő elemet. Ennek ellenére tartható az az állítás, amely szerint a magyar rendszerben az állami segítségnyújtás – a hallgatói hitelrendszer bevezetése

óta különösképpen – a hallgatót célzó segélyekre és hitelekre koncentrálódik. A besorolás második elemét tekintve szintén összetett a helyzet, mert hivatalosan a magyar felsőoktatásban a nappali tagozatos, első diplomás képzésekben nem létezik a tandíj intézménye. Ugyanakkor a 2001–2002. évi tanévben a felsőoktatásban tanuló 349 ezer hallgató 45 százaléka költségtérítéses képzésben vett részt (a nappali tagozaton tanuló hallgatók körében ez az arány 15 százalék volt, az első diplomás képzés körében pedig 31 százalék – Oktatási Évkönyv 2001/2002).

Az ezzel a két ismérvvvel jellemzett hallgatótámogatási rendszerben (hallgató pénzügyi függetlensége és jelentékeny egyéni hozzájárulás az oktatási költségekhez) kulcskérdés az állami támogatás mértéke az oktatási esélyegyenlőség megteremtése szempontjából. Elégtelen állami segítségnyújtás esetén a családi anyagi és kulturális háttér szerepe felerősödik, és szűkíti a felsőoktatáshoz való hozzáférést, ennek minden, a mobilitási esélyekre gyakorolt negatív következményével együtt. Az így a felsőoktatásba bekerült (szelektált) hallgatók állami támogatása pedig elkerülhetetlenül fokozza az erre a célra szánt állami erőforrások társadalmilag regresszív újraelosztó hatását.

A következőkben részletesen bemutatjuk a magyar állami hallgatótámogatási rendszer elemeit (követve a nemzetközi bemutatás struktúráját).

- **A támogatási forma elemei:** A magyar hallgatótámogatási rendszerben mind a segélyek, mind a hallgatói hitelek intézménye megtalálható. A segélyekre szánt közösségi forrás fő eleme a hallgatói normatíva, amelyet az állami költségvetés évente állapít meg. Ennek mértéke 1993–1997 között évi 65 ezer forint volt minden első alapképzésben, illetve szakirányú továbbképzésben részt vevő nappali tagozatos hallgató számára. Ezt az összeget 1998-ban 70 ezer forintra emeltek, majd négy évig változatlan szinten tartották. 2002. szeptember elsejétől a hallgatói normatívát 30 százalékkal megemelték (91 ezer forintra), amely az 1998 óta felhalmozódott értékvesztést sem fedezte (összességében 1993 és 2002 között a támogatás reálértéke a töredékére esett). Erről a jelenségről később még részletesen lesz szó. Jelenleg a hallgatói normatíva összege 119.000 forint. A hallgatói normatívát a különböző szabályzatokban rögzített elvek alapján a hallgatói önkormányzatok osztják el a hallgatók között. A támogatási formák másik kulcseleme a 2001-ben bevezetett, alanyi jogon járó, jövedelemarányos törlesztésű hallgatói kölcsön, a Diákhitel.
- **A támogatás forrásai:** A magyar hallgatótámogatási kiadásokat döntő részben központi forrásokból finanszírozzák. A központi állami segítségnyújtáson kívül más forrásokból a hallgatók alig részesülnek segítségben. A társadalmi ösztöndíjasok,

illetve az alapítványokon keresztül eljuttatott hallgatótámogatások marginális szerepet játszanak (a társadalmi ösztöndíjak száma – folyamatos csökkenés mellett – néhány száz fő). Az intézmények nem működtetnek saját ösztöndíjrendszereket, az üzleti szféra szponzortevékenysége ezen a területen ismeretlen, és nem működik széles körben a végzett hallgatók hálózatának (alumni) intézménye sem. Ezeket a segítségnyújtási formákat az állam célzott támogatásokkal, kedvezményekkel bátoríthatná.

- **A támogatásra való jogosultság elemei:** A magyar hallgatótámogatási rendszer a nappali tagozatos, első diplomás képzésre koncentrál. (Ugyanakkor a jelenlegi szabályozások alapján a hallgatóknak lehetőségük van bizonyos feltételek fennállása esetén párhuzamosan két diplomát is megszerezni.) A segélyezésre szánt állami erőforrások elosztásának magyar gyakorlata nem felel meg a nemzetközi vizsgálatba bevont országok gyakorlatának. Bár a hallgatói önkormányzatok jövedelmi szempontokat is figyelembe vesznek az elosztás elveinek meghatározásában, ez a szerkezet nem teremti meg a támogatás hatékony és méltányos allokálásának lehetőségét. A jogszabályok elsősorban a tanulmányi teljesítmény ösztönzésére koncentrálnak. (Bár a tanulmányi teljesítmények monitorozása és az ehhez kötött jogosultság a vizsgált országok között általános, ez ott általában csak egy minimumszint meghúzását jelenti. E felett a támogatások allokálásában nem differenciáló elv a tanulmányi teljesítmény.) A korhatárlimit a hallgatói hitelek esetében effektív a magyar hallgatótámogatási rendszerben. A hiteligenylőnek 35 évesnél fiatalabbnak kell lennie. Tanulmányi teljesítmény alapján nehéz bármilyen általános megállapítást tenni. Általában jellemző, hogy bizonyos minimális tanulmányi teljesítmény alatt a hallgató nem részesülhet (rászorultsága esetén sem) állami támogatásokban. (Ugyanakkor ez a limit nehezen alulmúlható.) Csak a beiratkozott hallgató részesülhet segélyekben és hitelekben. A jogosultsági idő szigorúan limitált, és az adott szak elvégzéséhez törvényileg meghatározott szemeszterek számához kötött.
- **Hitelben, segélyekben részesülők aránya- a segítség mértéke:** Ez a jellemző a magyar gyakorlatnak egyik kulcseleme. A következő megállapításokat tehetjük a magyar segélyek és hitelek mértékére és az ezekben a támogatásokban részesülő hallgatók arányaira.
 - A magyar segélyek mértéke aránytalanul kisebb a Nyugat-Európai országok ugyanilyen juttatásaihoz képest.

- A magyar nappali tagozatos hallgatók 99 százaléka (!) részesül valamiféle állami támogatásban, azaz a segélyek mindenkinek (nyilván eltérő mértékben, de) szinte alanyi jogon járnak.
- A hitelek mértéke közelít az európai átlaghoz, de így is annak csak mintegy fele. A hiteleket felvevő hallgatók aránya szintén közelít a nemzetközi mutatószámhoz.
- Az elméleti 50-50 százalékos arányt tekintve, 2001–2002 között a magyar rendszer nem volt megfelelő: a segély–hitel aránya átlagosan 28–72 százalékra rúgott a hitelek javára, az európai 50-50 százalékkal szemben.

Ezen rövid áttekintés után is láthatjuk, hogy a Magyarországi hallgatófinanszírozási rendszer bizonyos területeken átalakításra szorul.

III. Hallgatói juttatások-térítések szerepe az államháztartásban, az intézményi gazdálkodásban illetve a magánadományok szerepe, jelentősége

Ahogy azt már a II.3. részben említettük a magyar hallgatótámogatási kiadásokat döntő részben központi forrásokból finanszírozzák. A központi állami segítségnyújtáson kívül más forrásokból a hallgatók alig részesülnek segítségben. Most ezt a finanszírozást, azaz a felsőoktatás normatív támogatását mutatjuk be részletesebben, megmutatva ezzel azt is, hogy milyen szerepet játszanak a hallgatói juttatások térítések az államháztartásban és az intézményi gazdálkodásban.

III.1. Felsőoktatás finanszírozásáról - avagy a Normatív Támogatás

A felsőoktatás normatív finanszírozása 1991-ben fogalmazódott koncepcióvá. Több tényező volt, amely a készülő felsőoktatási törvény egyik fontos elemévé emelte ezt:

- minisztériumi felsőoktatás irányítás törekvése, hogy az igen alacsonynak ítélt hallgatólétszám növelésére alkalmas eszközzel rendelkezzen;
- sok intézmény látta, hogy a felsőoktatás iránt igen erőteljes a hallgatói kereslet, s a növekvő hallgatólétszámmal növekvő támogatást remélt,
- a készülő Világbanki hitel javasolt intézkedései között fontos helyen szerepelt a felsőoktatás korszerűbb finanszírozásra való átállítása.

Végülis azt mondhatjuk, hogy a normatív (és képletszerinti) finanszírozás bevezetésének motivációját a 90-es évek elején – a rendszerváltás után még erős, vagy legalábbis lelkes oktatási államigazgatás mozgatta, de a felsőoktatás egy része – azon része, amely a hallgatólétszám növekedésben érdekelt volt – is támogatta, bízva abban, hogy ez nagyobb költségvetési támogatást, erősebb pozíciókat stb. biztosít számukra.

Az 1993 évi felsőoktatási törvény végül is egy több csatornás normatív (és képletszerinti) finanszírozást határozott meg. Azonban a finanszírozást bevezető kormányrendelet igen sokáig késett. Ekkorra ugyanis kiderült, hogy az új finanszírozásnak igen jelentős ellenérdekelt erői is vannak (pénzügyi kormányzat, agrár és egészségügyi képzést felügyelő tárcák, a felsőoktatási szféra gazdasági apparátusa...stb.), amelyek erőteljesen akadályozni tudják annak bevezetését. Mindezek hatására az új finanszírozást bevezető végrehajtási rendelet jelentősen késett. Végül is az 1996 őszén kiadott kormányrendelet 6+2 egyetemi (6

szak és 2 kiegészítő – tanári és nemzetiségi) valamint 6+1 főiskolai (6 szak és 1 nemzetiségi kiegészítő) képzési normatívát vezetett be. Ugyanakkor a létesítmény-fenntartást nem illesztette be még ekkor a finanszírozási rendszerbe. Az 1998-ban alkotott kormányrendelet már képzési és létesítmény-fenntartási együttes normatívákat vezet be, szám szerint 7-et. A jogszabály 1999-es módosítása már 5-re csökkentette a normatívák számát.

A 2000 nyarán elfogadott kormányrendelet immár 4-re csökkentette a normatívák számát, de egyben bevezette a teljes munkaidőben foglalkoztatott minősített oktatók és az államilag finanszírozott képzésben részt vevő doktoranduszok létszáma alapján nyújtott támogatási normatívát, valamint az agrár és egészségügyi képzésben a gyakorlati normatívákat.

2002-ben, a kormányváltás után a béremelés nyomán a normatívák számát 5-re növelték, s a teljes munkaidőben foglalkoztatott minősített oktatók és az államilag finanszírozott képzésben részt vevő doktoranduszok létszáma alapján meghatározott támogatás normatíváját jelentősen – háromszorosára – emelték, mint ahogy ugyancsak háromszorosára emelték a gyakorlati normatívákat is. A 2003-as módosítás annyiban hozott újat, hogy a finanszírozott hallgatólétszámnál bevezetik a diktált lemorzsolódást. A 2004-ben bevezetett rendelet a normatívák számát 7-re emelte, a minősített oktatók száma után folyósított normatívát különválasztotta a doktoranduszok száma alapján folyósított normatívától, s elnevezte tudományos támogatási normatívának. Bevezette a fenntartási támogatási normatívák fogalmát, s ide sorolta a gyakorlati normatívák átkeresztelésével létrejött hallgatókra vetített kiegészítő fenntartási támogatást, továbbá egy az alkalmazottakra vetített fenntartási támogatást, és egy a hallgatókra vetített fenntartási támogatást.

Jól érzékelhető, hogy a képletszerinti finanszírozás korábbi elvei válságba kerültek. Az első alighanem legjelentősebb probléma, hogy gyakorlatilag nem volt sosem következetes a képletszerinti finanszírozás alkalmazása. A minisztérium lényegében sosem nyújtott annyi többlettámogatást, mint amennyi a számítás alapján járt volna – és sosem vont el támogatást azért, mert a számítás szerint kevesebbet kellett volna adni. Lényegében a bázisfinanszírozás elvét alkalmazták, - azaz az intézmények költségvetését az előző évi kiadási, és támogatási összegből kiindulva, a bér és dologi kiadásoknak, valamint a bevételeknek és a támogatásnak központilag – a költségvetési irányelvekben - előírtak szerinti változását tervezték. A tervezés ezen fázisában szinte semmi jelentősége nem volt a hallgatólétszámnak. Ezt követően pedig igyekeztek úgy módosítani a finanszírozási rendszert (a normatívák és a kiegészítő elemek összegét), hogy az előzőek szerint kiszámított intézményi támogatások kiadódjanak. Arról volt tehát szó, hogy a képletszerinti finanszírozás nem úgy működött, hogy a normatívákat –

valamilyen elv szerint – meghatározták, s azokat a hallgatólétszámmal összeszorozva kiszámították az intézményi támogatásokat, - hanem fordítva: először kiszámították az egyes intézmények támogatását (bázis módszerekkel), s utána megpróbáltak olyan normatívákat meghatározni, amelyekkel számolva kiadódott az egyes intézmények korábban kiszámított támogatása.

Ezt követően került sor az új 2005. évi CXXXIX. új felsőoktatási törvény megalkotására. Az új törvény a felsőoktatás finanszírozásnak lényegében ugyanazokat az elemeit határozta meg, amelyek a 2004-2005-ös évek alatt kialakultak: a) képzési, b) tudományos célú, c) fenntartói, és az d) egyes feladatokhoz nyújtott támogatásokat (és a hallgatói támogatást). Mindenképpen figyelmet érdemel a törvény azon törekvése, hogy a normatívákat ki akarta vonni az éves szabályozó alkuból, ezért a törvény mellékletében rögzítette a képzési normatíva arányait.

Az eddigieket összefoglalva elmondhatjuk tehát, hogy a hallgatói finanszírozási rendszer egyrészt ezer szállal kötődik az intézményi gazdálkodáshoz, másrészt pedig az állam segítségével nélkül nem folytathatna ennyi ember felsőfokú tanulmányokat. Minden Felsőoktatási Intézmény állami támogatásának nagy részét a nappali tagozatos hallgatói létszám alapján kapja. Ez azért fontos, mert ezen támogatás biztosítja az intézmény fenntartását, fennmaradását. Az állam így segíti elő azt, hogy a hallgatók a megadott intézményben tanulhassanak (megfelelő oktatói létszám álljon rendelkezésre, az épületek ne legyenek életveszélyes állapotban... stb.) Emiatt versenyeztek és versenyeznek még jelenleg is az intézmények a hallgatókért („Több hallgató= több pénz-elv”). Emellett az állam még külön hallgatói támogatást is nyújt hallgatói normatíva néven. Ebből finanszírozzák a különböző hallgatói ösztöndíjakat, amint azt a következő részben láthatjuk majd.

III.2. Magánadományok szerepe, jelentősége

Sajnálatos tény, hogy napjainkban is igen jelentékeny a magánadományok száma a felsőoktatásban. Bár néha akad egy-egy civil kezdeményezés, de ezek soha nem kapnak kellő hírverést, így nem állítanak fel követendő példát sem.

Az eddigi egyedüli nagyobb, a felsőoktatásban tanulók részére nyújtott magánadomány Demján Sándor nevéhez köthető. 2005-ben indította 5 évesre tervezett programját, mely során évente 3.000 szociálisan rászorult, műszaki területen tanuló egyetemista/főiskolás megélhetését segíti 10 hónapon keresztül havonta 20.000 Ft-tal. Ezen programját 2010-ben egy évvel meghosszabbította, s a jelenlegi hírek alapján gondolkozik egy következő

támogatási program indításán. Maga az alapító a program közepén megpróbálkozott azzal, hogy ezen tettére felhívja a figyelmet, arra ösztönözve ezzel a tehetőseket, hogy álljanak mellé, csatlakozzanak hozzá. De ezen törekvése sajnos nem érte el a célját, így a felsőoktatás további magánadományok nélkül maradt.

Miért is lenne szükség a magánadományokra? Amint azt a későbbiekben is látni fogjuk, a jelenlegi helyzetben a hallgatók nem tudják magukat eltartani, fenntartani az egyetemről (közvetve az államtól) kapott ösztöndíjakkól azok alacsony mértéke miatt, a családi támogatás mértéke továbbra is nagyarányú (ez pedig hátrányt jelent a rosszabb szociális körülmények közül érkező hallgatók esetében). Emiatt nem alakul ki verseny, a hallgatóknak nem éri meg küzdeniük, hiszen nincs miért. Ráadásul a szüleik vagy tudják őket segíteni vagy nem, de ez a helyzet sajnos megint csak versenyellenes. Meglátásunk szerint a nagyobb összegű magánadományok kedveznének egy-egy versenyhelyzet kialakulásának is. Hiszen a hallgatóknak így lenne miért küzdeniük, jobb teljesítményt elérniük. És a jobb teljesítmény eredményeként jobb szakemberré is válhatnának, ami pedig az ország előrehaladását is jelenthetné egyben. De amíg a tehetősek nem gondolják úgy, hogy segíthetnék a fiatalabb generációk tanulmányait, addig sajnos ezen a téren nem tudunk mit tenni.

Emellett a jelen gazdasági helyzetben az intézmények sem tudnak saját ösztöndíjprogramokat hirdetni, az üzleti szféra résztvevői sem szponzorálják a potenciális munkavállalóikat. Ezeket a segítségnyújtási formákat az állam célzott támogatásokkal, kedvezményekkel bátoríthatná, s így ezeken a területeken is előreléphetnénk.

IV. Hallgatói finanszírozási rendszer

IV.1. Háttérismeretek, a rendszer alapelvei

A hazánkban és a világ nagyrészen működő felsőoktatási rendszerek egyik alapvető íratlan szabálya, hogy a nappali tagozaton tanuló felsőoktatási hallgatók legfőbb feladata (munkája) a tanulmányaik elvégzése, és ezért az intézmények az oktatás szervezése során a hallgatókat munkavállalóként, a tanulást pedig speciális (hallgatói) munkavégzésként fogják fel. A szemlélet egyik nagyon fontos folyamánya, hogy a hallgatók olyan speciális helyzetben vannak (ezt hívják hallgatói jogviszonynak), mely több jellemzőjében hasonlít a többi munkaviszonyhoz (egészségbiztosítási kötelezettségeket teljesítik utána, munkavégzésnek (tanulásnak) rögzített szabályai, feltételei vannak, jogorvoslati lehetőség van), azonban ez a viszony a munkavégzés megléte esetén nem biztosít közvetlen és rögzített juttatást – néhány speciális kivételtől (rendvédelmi és katonai intézményekben tanulók esetén) eltekintve. Tehát a hallgatói jogviszonyban lévő fiatalok a velük hasonló korú dolgozó fiatalokkal ellentétben nem rendelkeznek állandó jövedelemmel, azonban a hallgatói életük során felmerülő költségeket természetesen nekik is állniuk kell valamilyen módon.

A hallgatói jogviszony esetén fennálló kettősség (munkavégzési szempontból munkaviszony – juttatási szempontból nincs állandó bér) érdekében –mint azt a II. részben már láthattuk- az országok különböző hallgatói finanszírozási rendszereket dolgoztak ki.

A hallgatói finanszírozási rendszer vizsgálata előtt mindenféleképpen szükséges a rendszer alapelveinek tisztázása. Az alapelvek meghatározása során azt kell végiggondolni és lerögzíteni, hogy a rendszernek a felsőoktatási tanulmányaikat folytató hallgatók számára mit kell biztosítania, milyen követelményeket, feltételeket kell teljesítenie.

A hallgatók finanszírozása során elsődleges kérdés, hogy milyen a hallgatónak a felsőoktatáshoz való viszonya, azaz az államnak a hallgatót a tanulmányai során kell-e finanszíroznia. A válaszadás érdekében vizsgáljuk meg a felsőoktatásban való hallgatói részvétel három elemét (beruházás, fogyasztás (szolgáltatás), munkavégzés), és határozzuk meg a legdominánsabbat.

A felsőoktatás az állam szempontjából fogható fel elsősorban beruházásként, ezért vállal az állam döntő részt az intézmények finanszírozásában, és a képzések keretfeltételeinek lerögzítésében. Az állam beruházás szemléletének egyik fontos motívuma kellene, hogy legyen a munkaerőpiac közép- és hosszútávú diplomás igényének kielégítése, azonban a felsőoktatási szakok beiskolázási arányszámainak meghatározása még mindig csak

esetlegesen követi a prognózisokat. A felsőoktatási tanulmányokat a hallgató számára lehet beruházásként is értelmezni, hiszen jövőbeni magasabb színvonalú életkörülményei érdekében „ruház be”. Ez a felfogás azonban csak a munkaerőpiacon jobb eladható és anyagilag jobban megbecsült szakokon végzetek jövedelemviszonyai esetén lehet igaz.

A rendszer fogyasztásként is értelmezhető, hiszen a felsőoktatásba bekerülő tanuló olyan szolgáltatást „fogyaszt”, mely az állami újraelosztásból származik. Az oktatás szolgáltatásként való megközelítését a hallgatói létszám növelése és a kreditrendszerű oktatás bevezetése előtérbe helyezte a szakirodalomban, azonban valóságban az intézmények belső struktúrája és felépítése, illetve a szakásokhoz való ragaszkodás meglepte még mindig háttérbe szorítja az intézmények szolgáltató jellegét. Az előbb leírtakat az ebben a témakörben írt cikkek és szakmai tanulmányok mellett az oktatási kormányzat felsőoktatási reformjában rögzített alapelvek is alátámasztják. (Megemlítendő, még, hogy a felsőoktatásban való részvétel fogyasztásként történő megközelítése esetén a hallgató családja beruházóként jelenik meg, ami a költségtérítési képzésben résztvevő hallgatók esetén így is van.)

Az előzőekből következik, hogy nappali tagozatos hallgatók felsőoktatási tanulmányai értelmezhető „alkalmazottszerűen” végzett munkatevékenységnek. Ezen megközelítést alátámasztják a következők is:

- a felvételi eljárás hatósági jellegű,
- a felsőoktatási intézmény iskolalátogatási igazolást ad ki, mint egy munkáltató,
- az egyetemi szabályzatok (például: tanulmányi és vizsgaszabályzat, fegyelmi szabályzat, kártérítési szabályzat) úgy szabályozzák a hallgatói jogviszonyból fakadó kötelezettségeket és jogokat, mint egy munkaköri leírás,
- az intézmény (a minőségbiztosítás érdekében) méri a hallgatók tanulmányi eredményét, köztük sorrendet állít fel,
- a hallgatónak távolmaradását igazolnia kell, mint egy munkahelyen.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a hallgató számára a felsőoktatási intézmény legdominánsabban munkahelyként, a hallgatói jogviszony pedig munkaviszonyként jelenik meg. Ez alapján a „hallgatói jogviszony, mint speciális munkaviszony” megközelítés a felsőoktatási rendszer bármely alrendszerének vizsgálata esetén megállja helyét, alkalmazható.

Érdemes átgondolni, hogy a felsőoktatásban résztvevő hallgatót, aki speciális munkaviszonyban van az intézménnyel, ki támogatja ebben a rendszerben, azaz hallgatói

költségeit a nemzetgazdaság mely szereplői biztosítják. A hallgató költségeit sem a gazdasági, sem a civil szférára képviselői nem biztosítják, mivel velük a hallgató kapcsolata minimális vagy egyáltalán nincs is. A hallgatók munkavállalásból történő önfelnevelésére a jelenlegi átlagos óraterhelések, illetve munkaerő-piaci kínálat ismeretében építeni egyrészt felelőtlenség, másrészt mindenképpen a tanulmányi teljesítmény csökkenését, ezáltal a minőség romlását vonja maga után. Ezek alapján megállapítható tehát, hogy jelenleg a felsőoktatásban alapképzésben, nappali tagozaton tanuló hallgatók költségeit alapvetően a hallgató családja és/vagy az állam vállalja fel.

A hallgatók számára a megélhetésükhöz szükséges bevételek állam (esetleg gazdasági szereplők) által biztosított részét a hallgatói finanszírozási rendszer tartalmazza. A „hallgatói jogviszony, mint speciális munkaviszony” irányából adódó megközelítés alapján a rendszernek értelemszerűen a „főállású” hallgatókkal foglalkoznia elsődlegesen, akik – a mai terminológia alapján – a nappali tagozatos, alapképzésben résztvevő hallgatói jogviszonnyal rendelkező fiatalok. Ezek alapján a hallgatói finanszírozási rendszeren olyan pénzügyi és természetbeni eszközök együttesét értem, melyek célja az egyén létének finanszírozása a felsőoktatási tanulmánya során, amennyiben a hallgató „teljes munkaidőben foglalkoztatott”. A meghatározásból kiderül, hogy a rendszer elsődleges célja az oktatáshoz kapcsolódó költségek (például: tandíj, tankönyv) finanszírozása mellett a teljes tanulmányi időszak alatti egyéb, minden állampolgár számára felmerülő költségek (például: étkezés, lakhatás, ruházkodás, utazás) biztosítása is.

IV.2. Hallgatói léthez kapcsolódó kiadások költségszerkezete

A hallgatói léthez kapcsolódó költségek költségtípusonként történő csoportosítását a szakirodalom többféleképpen is tartalmazza, melyek csak kismértékben térnek el. Most a „hallgatói jogviszony, mint speciális munkaviszony” szemléletből kiindulva készítjük el a költségek háromelemű felosztását.

A nappali tagozatos hallgatókhoz kapcsolódó költségek három csoportra különíthetők el:

1. Általános megélhetési költségek

Ez a költségcsoport jellemző az ország összes állampolgárára. Összetétele és költségintje alapvetően az egyén jövedelmi szintjétől és szükségleteitől függ. Ide sorolandó például a létfenntartással (például: lakhatás, ruházkodás, élelem) és az

alapvető szociális szükségletekkel (például: közművelődés, sport, kultúra) összefüggő költségeket.

2. A felsőoktatási tanulmányokkal kapcsolatos kiadások

Ez a költségcsoport csak a tanulmányokat folytató hallgatók körét érinti. Speciális javak vásárlásából vagy szolgáltatások igénybevételeiből adódik, melyek az oktatásban való részvétel miatt merülnek fel. Ezen a költségcsoporton belül szétválasztható két költségtípus: az oktatásban való részvételért fizetett költségek (például: tandíj, tanulmányi kötelezettséggel összefüggő díjak és az oktatáshoz közvetetten kapcsolódó költségek (például: utazás, lakhatás, jegyzet és taneszköz). Természetesen az oktatáshoz közvetetten kapcsolódó költségeken mindig az adott költségnemen belüli a tanulmányokban való részvétel miatt fellépő többletköltségeket (például: más városban történő tanulás miatt fellépő albérleti, kollégiumi költségek többlete, más városban történő tanulás miatt fellépő rendszeres utazási költség) értjük.

3. Elmulasztott munkajövedelem

A költség megléte a „hallgatói jogviszony, mint speciális munkaviszony” szemléletéből adódik, ugyanis – mint azt említettük – a „főállású” hallgatók a hasonló korú társaiktól eltérően nem rendelkeznek önálló jövedelemmel, tehát a munkaviszonyban lévő társaiknál az általános megélhetési költségek fölött jelentkező többletbevétel a hallgatók esetén jövedelem-kiesésként jelenik meg. A költség meglétét a dolgozó fiataloknál megjelenő megtakarítások, hallgatóknál jelentkező hiánya érzékelteti legjobban. A költség figyelembevételének fontosságát alátámasztja a diplomás fiatalok házassági és gyermekvállalási időpontjainak, szociológiai tanulmányok által is igazolt egyre nagyobb mértékű kitolódása, mivel a megtakarítások nem megléte, hiánya – a magas ingatlanárakkal együtt – a diplomások egyre későbbi családalapítása felé hat. Ezen költség sokak számára nehezen érthető és fogadható el, sőt a „tanulás, mint hosszú távú befektetés” gondolat hangoztatása mellett gyakran elméleti alapokra hivatkozva hanyagolják el.

A hallgatói költség szerkezet áttekintése után megállapítható, hogy a hallgatói finanszírozási rendszer feladata a költségek (elsődlegesen a speciális, felsőoktatással kapcsolatos kiadások és az implicit kiadások) finanszírozásának megosztása az állam és az egyén (család) között.

V. Hallgatói finanszírozási rendszer modellje és annak jogszabályi levezetése

Ebben a részben bemutatjuk a hallgatói finanszírozási rendszer általános modelljét a szakirodalom segítségével, továbbá a hatályos jogszabályok alapján rendszerezük a hazánkban jelenleg alkalmazott finanszírozási rendszert.

V.1. Az általános modell bemutatása

A szakirodalom tartalmaz olyan általános modellt, amely csoportosítva tartalmazza a hallgatói finanszírozási rendszerben felhasználható pénzbeli elemeket. A modell igazából a finanszírozási rendszerek természetbeni juttatásait is tartalmazza, mivel a természetbeni juttatásokra fordított összegeket indirekt támogatási eszközként fogja fel.

A finanszírozási rendszer lehetséges elemeinek feladatuk szerinti csoportosítása:

1. *Lokális kompenzációs csatornák*

A lokális kompenzáció minden nevesíthető, szétválasztható költség mellé társít egy kompenzációs csatornát (például: lakhatási támogatás, tankönyvvásárlási támogatás). Előnye, hogy alkalmas a külön-külön megjelenő problémák szétválasztására, egyéni kezelésére (például: vidéki, rossz szociális helyzetben lévő, nem kollégista kaphat csak lakhatási támogatást). Hátránya, hogy az állam számára nagyon drága és nehezen kezelhető (nehézséges döntési folyamatokat működtet, és komoly adminisztrációt igényel), továbbá nem alkalmas a határesetek kezelésére és az implicit költség kompenzálására.

2. *Átfogó kompenzációs csatornák*

Magát a felsőfokú hallgatói tanulmányokat és a hallgatói létet támogatja szociális és tanulmányi szempontból, igazi piaci elemek közbeiktatásával. Hátránya, hogy az állam számára talán még a lokális kompenzációnál is drágább, ezért bevezetése szűk körben, differenciáltan indokolt. Előnye, hogy részben alkalmas a felmerülő implicit költségek kompenzálására is.

3. *Átfogó finanszírozási csatornák*

Az átfogó, piaci típusú finanszírozási csatornák közül kettőt érdemes kiemelni:

a. Hallgatói hitel

Célja az átfogó piaci kompenzáció és szabályozóeszköz kialakítása, ezzel nagymértékben átalakítva a hallgatói oldal pénzügyi helyzetét és szemléletmódját.

Előnye, hogy az állam számára olcsóbb, mint a kompenzációk eddigi eszközei, alkalmas néhány piaci úton történő szabályozásra is (például: a képzési időnél tovább történő tanulmányok önfelfinanszírozása), továbbá az implicit költségek és a speciális hallgatói kiadások finanszírozását is lehetővé teszi. Jól működő hitelprogram bevezetéséhez rendkívül sok komponens (például: kedvezményes hitelre jogosultak köre, felvehető kölcsönösszeg meghatározása, állam szerepvállalásának mértéke) összehangolása szükséges. A hitelrendszer hátránya a komponensekhez kapcsolódó célok és feltételek meglétében vagy hiányában vannak (például: állami garancia esélyegyenlőség figyelembevételével kerüljön kialakításra).

A hitelrendszer intézményi működése megvalósítható állami (redisztributív), piaci és vegyes modellben, amelyek további eltérő előnyöket és hátrányokat tartalmaznak.

b. Hallgatói előtakarékosági rendszer

A leendő hallgató családja elhalasztja a pillanatnyi fogyasztását, hogy megteremtse a felsőfokú tanulmányok finanszírozásának fedezetét. Az állam számára előnyös, hogy van, aki önerőből igyekszik finanszírozni felsőfokú tanulmányait, továbbá a takarékoskodók valószínűleg nem fogják igénybe venni a hallgatói hitelprogramot, vagy kisebb mértékben szorulnak a lokális kompenzációs elemek segítségére. Az állam szerepe, hogy a befektetést vállalók számára olyan kedvezményeket nyújtson, hogy egyértelműen előnyösebb legyen „előtakarékoskodni”, így például kamattámogatást, adókedvezményt vagy adómentességet.

4. *Indirekt csatornák*

Ez a kompenzációs eszközcsoporthoz alkalmas a tényleges költségviselők, a szülők támogatására, másrészt a direkt kompenzációs eszközök kedvező hatásának növelésére, vagy a családok célirányos támogatására. Az indirekt kompenzációk rendszerében az állam nem közvetlenül nyújtja az anyagi eszközöket a hallgatók számára, hanem a cél érdekében lemond bizonyos bevételekről (például: adókedvezmény), esetleg a szolgáltatás igénybevételekor a szolgáltatást nyújtó vállalat számára egyenlíti ki a számlát (például: utazási támogatás), vagy hallgatói szükségleteket általános intézményi költségként finanszíroz (például: kollégiumok finanszírozása). Az indirekt eszközök bonyolultságuk és a korlátozott alkalmazhatóságuk miatt csak kiegészítő eszközként alkalmazhatóak, emellett nehéz kimutatni a ténylegesen felmerülő felhasználást, így a költségek kontrollja nehezen megoldható és az indokolatlanul magas kiadásokat eredményezhet.

V.2. Hallgatói finanszírozási rendszer jogszabályi levezetése

A következő jogszabályi levezetés csak a jelenleg érvényes ide vonatkozó jogszabályok alapján történt, nem tartalmazza a készülő új Ftv. javaslatainak elemzését, mivel erről a tanulmány elkészültéig nincsen pontos hivatalos tájékoztatás, elfogadása még bizonytalan.

A hazai hallgatói finanszírozási rendszer elemeit jobb elemezhetősége érdekében a magyar jogszabályok szerinti egyenkénti bontásban vesszük sorra, és mindegyiknél megjelentjük a IV.1. alfejezetben szereplő csoportosítás szerinti besorolást. A finanszírozási rendszer vizsgálata során a nappali tagozatos hallgatókat érintő részekkel foglalkozunk csak.

1. A felsőoktatásban résztvevő hallgatók juttatásairól és az általuk fizetendő egyes térítésekről szóló 51/2007. (III. 26.) kormányrendelet

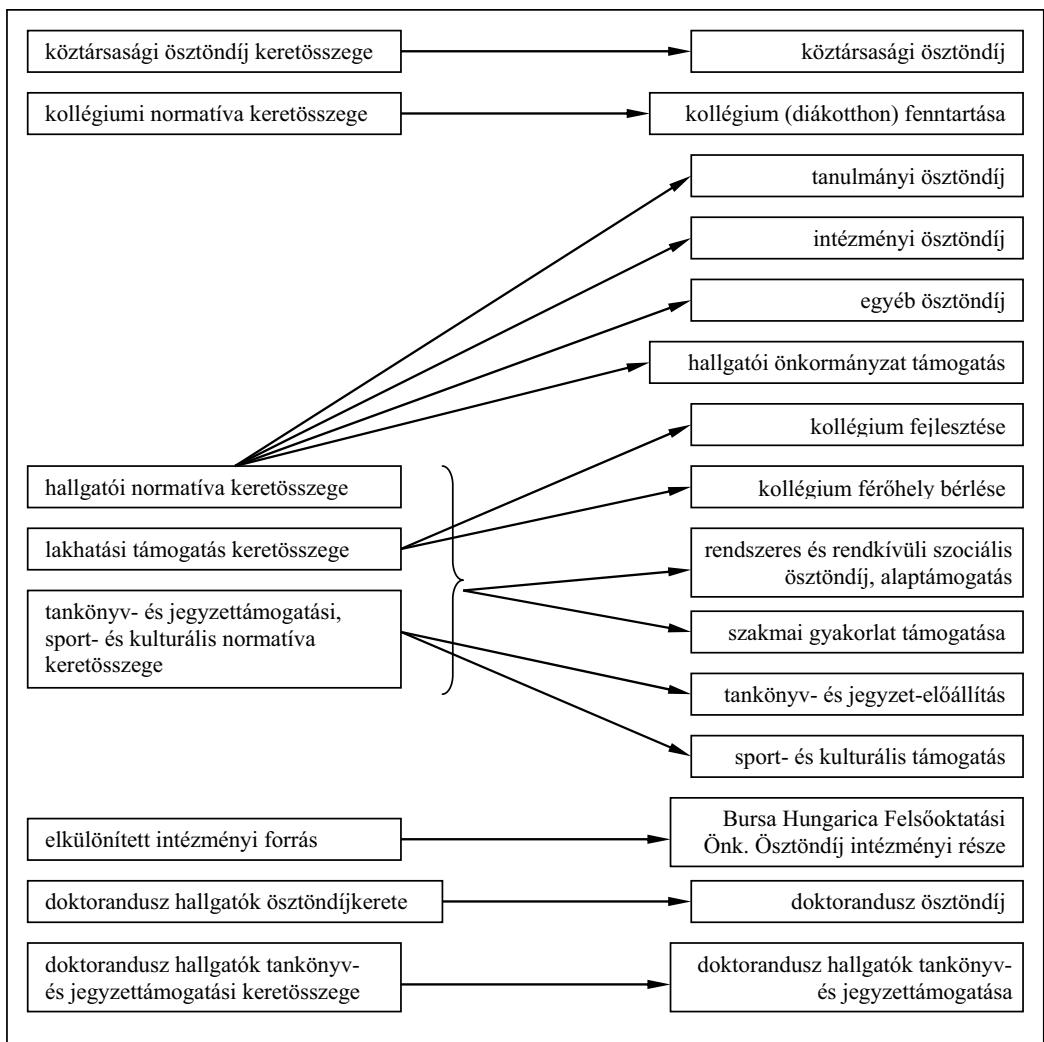
A kormányrendelet elemzése előtt mindenképpen fontos arról szólni, hogy a kormányrendelet kiadását (és a korábbi kormányrendelet hatályon kívül helyezését) a felsőoktatási intézményi vezetők és a hallgatók (a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciáján keresztül) finanszírozási rendszer átalakítási igényei generálták.

A hazai hallgatói juttatás-térítési rendszeren a magyar hallgatói finanszírozási rendszernek a jelen kormányrendeletben megjelenő és ahhoz kapcsolódó részeit értjük.

A kormányrendelet felépítésének vázát a felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvényben szereplő, a kormányrendelet egyes szabályozás-készítésre felhatalmazó bekezdései, pontjai adják, amit értelmező rendelkezések előznek meg, valamint átmeneti és hatályba léptető rendelkezések zárnak le. A kormányrendelet felépítése a jogszabály készítői számára hasznos és jól követhető, azonban a jogalkalmazók feladatait megnehezíti, mivel az egyes juttatásokhoz, térítésekhez tartozó szabályozási részek a kormányrendeletben nem együtt („blokkosítva”), hanem több helyen („szétszórvva”) találhatóak meg.

A kormányrendelet követi azt a fontos alapelvet, hogy a juttatás-térítési rendszer támogatásait a felsőoktatási intézményen keresztül kapja meg a hallgató, és a támogatási formák megállapításának elveit, odaítélésének módját, a használt jogcímekeket és azok arányát az intézmény „maga” határozza meg a rögzített keretek közt. A rendszer intézményen belüli részét Szabályzatban kell rögzíteni, és a rendszer működtetése során aktív együttműködési és ellenőrzési szerepet kap a hallgatói önkormányzat, mint a kollektív hallgatói jogok képviselője.

A kormányrendelet a juttatás-térítési rendszer szabályozása során – igaz, kissé implicit módon – szétválasztja a rendszer egyes elemeinek szétosztási jogcímeit és a jogcímek finanszírozási hátterét biztosító keretösszegeket. A keretösszegek és a jogcímek típusainak felsorolását, valamint az egyes keretösszegek és jogcímek kapcsolatait az 1. ábrán mutatjuk be, ahol a nyíl a keretösszegeből történő finanszírozhatóságra utal. A kapcsolatrendszer felvázolása során a jogszabály feltételeket szab a jogcímet igénybevevő hallgatók körére és a jogcímen kiosztható támogatások kereteire az intézményekhez telepített döntési jogkör koordinálása érdekében.

1. ábra A hallgatói juttatás-térítési rendszerben található keretösszegek és jogcímek közti kapcsolatok

Az 1. ábra áttekintése után megállapíthatjuk, hogy a kormányrendelet következtében a magyar hallgatói juttatás-térítési rendszer fontosabb elemei az átfogó kompenzációs formák közé sorolhatók. A jogszabály tartalmazza azt az ellentmondást, hogy a kompenzációra szánt összeget indirekt eszközökre is lehet használni. Ez a túlzott választási lehetőség megnehezíti a rendszer átláthatóságát. A rendszer kialakításában aktív szerepet vállalt a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája. A szervezet a kormányzattal történő egyeztetések során azt az alapelvet követte, hogy a kormányrendelet lehetőleg az összes olyan jogcímet nevesítse, melyen valamelyik hallgatói önkormányzat támogatást szokott osztani hallgatóinak.

Az 1. ábra alapján megállapítható, hogy a hallgatói finanszírozási rendszer lokális kompenzációs technikával oldja meg a köztársasági ösztöndíj és a doktori képzésben résztvevők juttatásainak kifizetését, továbbá indirekt eszközöket használ a kollégiumi fenntartás, a sporttámogatás, a kulturális támogatás és a jegyzet-előállítás támogatása esetén, illetve a hallgatói önkormányzat működési támogatása során.

A kormányrendelet tartalmazza a hallgatói fizetési kötelezettségek teljesítéséhez kapcsolódó mentességet, kedvezményt és részletfizetési lehetőséget, mint speciális hallgatói finanszírozási elemeket, melyek célja egyes közvetlenül költségek lokális kompenzációja.

2. *A hallgatói hitelrendszerről és a Diákhitel Központról szóló 86/2006. (IV. 12.) kormányrendelet*

A kormányrendelet által meghatározott diákhitelrendszer a hallgatói finanszírozási rendszer átfogó finanszírozási csatornája. Definíció szerint nem része a hallgatói juttatás-térítési rendszernek. A diákhitelt a felsőoktatási intézményben érvényes hallgatói jogviszonnyal rendelkező hallgatók vehetik igénybe a tanulmányok idejére, és a munkába állástól kezdődik meg visszafizetése. A hitel törlesztő részlete az adózott jövedelem rögzített része. A rendszer működése érdekében az állam visszafizetési garanciát vállal, és célzottan kamattámogatást biztosít speciális élethelyzetben lévő csoportok számára. A hitelrendszer működtetését és a hallgatói hitelek folyósítását a Diákhitel Központ végzi, amely más bankot bíz meg a hallgatói hitelrendszer finanszírozásához szükséges források biztosításával.

3. A közforgalmú személyszállítási utazási kedvezményekről szóló 17/1997. (XII. 29.) kormányrendelet

A jogszabály tartalmazza a különböző személyszállítási eszközökön igénybevehető kedvezmények módját és mértékét, így a hallgatókra vonatkozó utazási kedvezményeket is. A hallgatói finanszírozási rendszer ezen eleme az indirekt eszközök egyik legismertebb formája.

4. A diákigazolványról szóló 17/2005. (II. 8.) kormányrendelet

A jogszabály a hallgatói finanszírozási rendszerrel kapcsolatban közvetlen információkat nem tartalmaz. A kormányrendelet lerögzíti, hogy a diákigazolvány – mint a hallgatói jogviszony igazolására alkalmas biztonsági okmány – tulajdonosa számára más jogszabályban meghatározott utazási, kulturális és egyéb kedvezmények biztosíthatók. Az ilyen kedvezmények indirekt hallgatói támogatási eszköznek tekinthetők.

VI. Hallgatói szervezetek szerepe a juttatásokban-térítésekben

VI.1. Hallgatói Önkormányzatok jogai, feladati, kötelezettségei a juttatásokkal-térítésekkel kapcsolatban

Az V.2. részben bemutattuk, hogy a jelenlegi hazai hallgatói juttatási-térítési rendszer a legtöbb döntést a felsőoktatási intézmények szintjén hagyja bizonyos korlátozó szabályok megadása mellett. A rendszer működtetése során felmerülő döntések átláthatósága (nyilvánosság biztosítása) és gördülékenysége (szabályozott, előre rögzített döntési mechanizmusok elkészítése) érdekében a jogszabály kötelezi a felsőoktatási intézményt, hogy szabályzatban (térítési és juttatási szabályzat) rögzítse a finanszírozási rendszer működésével, működtetésével kapcsolatos főbb szabályokat, meghozza a jogszabályokban lévő megfogalmazásoknak megfelelően. A megfelelő szabályzat elkészítését nagymértékben nehezíti, hogy a felsőoktatási intézmények szervezeti felépítés kialakításában és működtetésében dominálnak a jogszabályok, így a szabályzat elkészítése során a racionális rendszer kialakításánál jóval több jogszabálynak kell eleget tenni.

Hallgatói Önkormányzat- A kollektív jogok gyakorlója. A jelenlegi felsőoktatási törvény abból az alap gondolatból indul ki, hogy a hallgatók kollektív jogait az általuk, valamilyen rendszerben, de választott képviselőik gyakorolják testületileg. Ezáltal a hallgatói képviseletek rendelkeznek a felsőoktatási törvényben rájuk ruházott jogokkal. A jogok közül kiemelnénk a térítési és juttatási szabályzathoz való egyetértési jogot. A jogokból kifolyólag a hallgatók kvázi maguk rendelkeznek arról (a törvényi előírásokat betartva), hogy milyen módon, és rendszerben osztják ki a rendelkezésükre bocsájtott hallgatói normatíva összegét.

HÖK stratégiai és operatív végrehajtó szerepe. A HÖK részvétele kettős a felsőoktatási térítések és juttatásokban. Egyrészt létezik egy stratégiai szint (ennek gyakorlója egyetemenként és HÖK-önként változik, nem is minden esetben létezik, de a nagy egyetemek esetében általában az egyetemi HÖK gyakorolja), amelynek feladata az egyetemi Térítési és juttatási szabályzat „felügyelete”, gyakorolja az egyetértést az egyetemi szenátusban, valamint meghatározza a térítések mértékét, módját, kiszabásának feltételeit. Összefoglalva felügyeli a szabályzati hátteret, alakítja az igényeknek megfelelően. Az operatív szint nagy általánosságban a kari szintű HÖK-ökre hárul, ahol megalkotják a konkrét felosztási elveket, majd azokat betartva minden félév elején megállapítják az ösztöndíjak mértékét.

Keretfelosztás során felmerül(het)ő viták. A jelenlegi hallgatói támogatási rendszer a keretösszegek széleskörű felhasználási lehetőségét teszi lehetővé, ennek megfelelően a

hallgatói önkormányzaton belül belső döntések, az intézményi szintű, forrásokért folytatott viták főbb jellemzőit hordozza magán. E párhuzamra támaszkodva röviden összefoglaljuk a döntésekhez kapcsolódó érdekelletétek során alkalmazott „értéktípusokat” (Szabó, 2007).

- egyenlőség-eszményűek. Ezek szokásos érvkészlet: „támogatni kell a szegényebbet!” (szociális alapú támogatások mértékét kell növelni), amely jelentheti:
 - szociális alapú lokális kompenzációs eszközök arányának növelését,
 - indirekt támogatási formák szociális alapú támogatásának hangsúlyozását
- speciális helyzet-alapúak. Jellemző mondanivaló: „támogassuk, ami drága!”, amely egyes hallgatói csoportok többlettámogatását jelenti, ami a hallgatók speciális helyzetéből (szakmai gyakorlat, külföldi részképzés, stb.), vagy csoport speciális helyzetéből (kiscsoportos oktatásban résztvevők, keresztfélévben kezdők, stb.) adódik.
- központi keretből-megoldók. Jellemző jelszó: „Vegyük le fölülről”, amely lényegében azt jelenti, hogy a keretösszezből részesülő csoportok nem a keretösszeg meghatározására használt viszonyszám arányában járuljon hozzá a támogatásokhoz (pl. köztársasági ösztöndíj szétosztása nem létszamarányos). Ez persze csak akkor igazságos, ha az új viszonyszám alapján minden csoport az eredeti viszonyszám alapján részesül a támogatásból is. Mivel általában nem így van, ezért a csoport egyrésze folyamatos ezen törekvés ellen van, másik része ellenben különböző elosztási koalíciók kialakítására és annak bebizonyítására törekszik.
- ”Fel nem ismert érdek” érvényesítésének segítése. Leggyakrabban az „erőltessek ki” kifejezést használják. Ezek mind olyan „értékek”, amik „kellenének”, de nem csinálják. Na, de ha nem csinálják, akkor nyilván nem kell nekik. Miért erőltessenek önmagukra olyat, amit maguktól nem tesznek? Talán, mert nem mindenki teszi, csak a többség, vagy csak azok, akik üzletet remélnek tőle. Ezt az érvrendszert alkalmazzák gyakran akkor is, ha a meggyőzéshez kevés az érv, ezért egyszerűbbnek tűnik „kierőltetni”.

A fent bemutatott érdekelletétek „megelőzésében” nagy szerepe van a megfelelően kialakított hallgatói finanszírozási rendszernek, mivel a rendszer által lehetővé tett döntési alternatívák, döntési helyzetek átláthatóvá tétele és egyszerűsítése jelentősen csökkentheti az érdekelletétek megjelenését és „elhatalmasodását”. Természetesen a tapasztalataink alapján a hallgatói juttatásokkal kapcsolatos döntésekhez kapcsolódó viták hasznosak, előremutatóak és innovatívak is tudnak lenni, így a teljes mértékű leszabályozottság, ami a rendszerváltás előtti,

hallgatói finanszírozási rendszert jellemezte, a jelenlegi rendszernél sokkal nagyobb problémákat okozna.

VI.2. Hallgatói normatíva- Mit osztja(ná) fel a HÖK-ök?

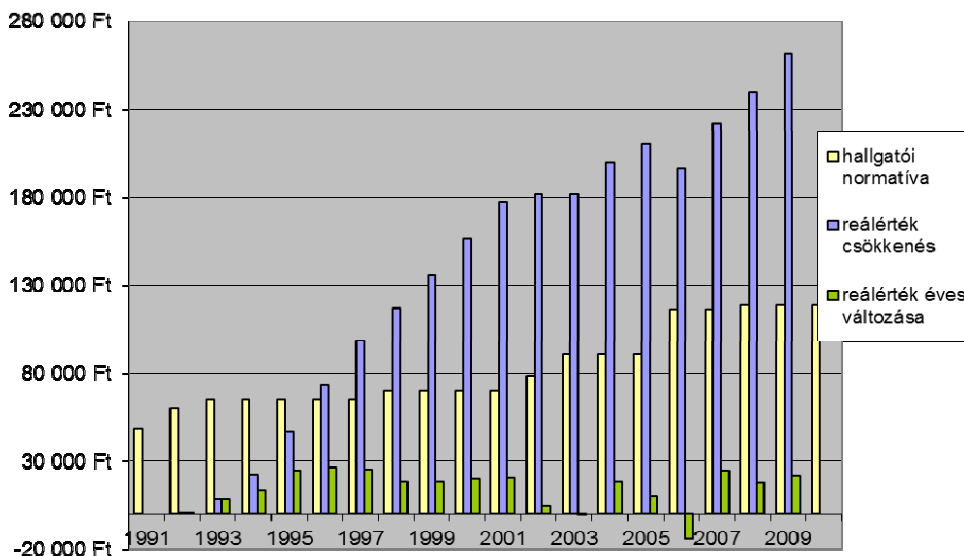
Az alábbi számításokkal azt az állításunkat kívánjuk alátámasztani, hogy a hallgatói normatíva jelenlegi értéke és jogszabályokban meghatározott módon történő felhasználása csak igen csekély mértékben élénkíti a versenyt. Jelen formájában nem tölti be kijelölt szerepét, nem tudja biztosítani a biztos megélhetést a kiemelkedő teljesítményű hallgatóknak.

A hallgatói normatíva összege a felsőoktatási törvény szerint évről évre legalább az infláció mértékével növekszik. A törvényi előírása ellenére ez nem valósult meg maradéktalanul az elmúlt 20 évben. A költségvetési törvény magasabb rendű a felsőoktatási törvényénél, ezért a gyakorlatban az évek többségében a költségvetési törvényben lett meghatározva a normatíva értéke így elmaradt ez a kiigazítás. A következő táblázatok és grafikonok az elmúlt 20 év valós és „szükséges” normatíva adatait mutatják 2010-ig bezárólag.

Év	Infláció alakulása 1991-hez képest (%)	Hallgatói normatíva összege (Ft)	Hallgatói normatíva jelenértéke 1991-es bázissal (Ft)	Reálérték változás (Ft)
1991		48 864	48 864	0
1992	123,0%	60 100	60 103	3
1993	122,5%	65 000	73 626	8 626
1994	118,8%	65 000	87 467	22 467
1995	128,2%	65 000	112 133	47 133
1996	123,6%	65 000	138 597	73 597
1997	118,3%	65 000	163 960	98 960
1998	114,3%	70 000	187 406	117 406
1999	110,0%	70 000	206 147	136 147
2000	109,8%	70 000	226 349	156 349
2001	109,2%	70 000	247 173	177 173
2002	105,3%	78 400	260 274	181 874
2003	104,7%	91 000	272 506	181 506
2004	106,8%	91 000	291 037	200 037
2005	103,6%	91 000	301 514	210 514
2006	103,9%	116 500	313 273	196 773
2007	108,0%	116 500	338 335	221 835
2008	106,1%	119 000	358 974	239 974
2009	106,1%	119 000	380 871	261 871

1. táblázat A normatíva összegének alakulása az inflációnak megfelelően

Ahogy a táblázatból is látszik, a költségvetési törvény által meghatározott jelenlegi normatíva összeg jelentősen elmarad az ideálistól.

2. ábra Hallgatói normatíva változása

A fenti diagramon látható, hogy hogyan változtak a normatíva összegek az utóbbi években, a következőkben azt mutatjuk meg, hogy a jelenlegi normatíva összege esetén a részesítési arányban mekkora átlagos összeg jut egy ösztöndíjban részesült hallgatóra.

A 51/2007-es kormányrendeletet megelőző időszakban érvényes szabályozásban az szerepelt, hogy tanulmányi ösztöndíjban kell részesíteni legalább a hallgatók felét. Ez a szám változott meg az 51/2007-es kormányrendelettel, a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája javaslata alapján. A javaslat oka nagyon prózai. Az országban az operatív szétosztást végző HÖK-ök felismerték, hogy amennyiben 50% felett van azon hallgatók aránya akik részesülnek tanulmányi ösztöndíjból, akkor olyannyira lecsökken a részesülőkre jutó átlagos összeg, hogy az ösztöndíj elveszíti minden motiváló erejét. Az alábbi táblázatban található számítást annak feltételezésével végeztük, hogy a teljes normatíva összeg (évi 119.000) 70%-a közvetlenül tanulmányi ösztöndíjra fordítódik

Normatíva havi összege (Ft)	Támogatásban részesülők aránya (%)	Támogatásban részesülő átlagos összege (Ft)
7 735	70%	11 050
7 735	60%	12 892
7 735	50%	15 470
7 735	30%	25 783
7 735	20%	38 675

2. táblázat Tanulmányi ösztöndíj összegének változása a részesülők arányának megfelelően

Amennyiben az 1991-ben meghatározott normatíva összeg jelenértékével számolunk (380 800) úgy az alábbi eredmények adódnak:

Normatíva havi összege (Ft)	Támogatásban részesülők aránya (%)	Támogatásban részesülő átlagos összege (Ft)
26 656	70%	38 080
26 656	60%	44 427
26 656	50%	53 312
26 656	40%	66 640
26 656	30%	88 853

3. táblázat Tanulmányi ösztöndíj összegének változása a részesülők arányának megfelelően az inflációval számolt normatíva összegek esetén

Ezen rövid kis számításokból tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a tanulmányi ösztöndíjnak igenis lehetne ösztönző, versenyt teremtő hatása. A jelenleg hatályos szabályok alapján a tanulmányi ösztöndíj motiváló hatása csekély, elhanyagolható mértékű. Mint azt már korábban említettük, a nappali tagozatos hallgatói jogviszony nem más, mint egy munkaviszony. A 4. ábrában található szám adatok alapján azonban a munkavállalók átlagkeresete jócskán nem közelíti meg a minimálbért. Ez pedig azt jelenti, hogy a hallgatóknak nem érdekük tanulni, jól tanulni, egymással versenyezni. Sokkal jobb helyzetet teremthetnek maguknak, ha elmennek dolgozni (főleg akkor, ha családjuk nem tudja támogatni őket), és amellet próbálják meg végezni tanulmányaikat. Őket így motiválni tanulmányi téren igen nehéz feladat. Ez tehát egy olyan súlyos probléma, amire megoldást kell keresni.

VI.3. A juttatási-térítési rendszer hatása a hallgatók szociális helyzetére

A hallgatói finanszírozási rendszer feladata a költségek finanszírozásának megosztása az állam és az egyén (család) között. A rögzített feladatnak eleget tevő finanszírozási rendszert csak a hallgató szociális helyzetének (ezen belül a hallgatók bevétel-költség szerkezetének) ismeretében lehet átgondoltan kidolgozni, ezért a következőkben ismertetünk két szociológiai tanulmányt, melyek ebben a kérdéskörben adnak információkat. A szociológiai tanulmányok elemzése után összegezzük a legfontosabb tanulságokat, következtetéseket.

Hallgatók szociális helyzete 2000-ben. A hallgatók 2000-es anyagi helyzetét a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája megbízásából szociológusok által készített, szakmai zárótanulmány alapján mutatjuk be. A kutatás során 2000 fős, állami felsőoktatási intézményben tanuló hallgatókból álló mintát kerestek fel kérdőíves technikával, mely minta nemre, évfolyamra és intézmény típusra (főiskola-egyetem) nézve is reprezentatív volt.

1. *Hallgatók jövedelmi helyzete- bevételi oldal*

A kutatás a hallgatók jövedelmi viszonyainak elemzésekor a bevételek alakulása során két fő tényező szerinti vizsgálatra helyezte a hangsúlyt: a szorgalmi és vizsgaidőszakok közti különbség, illetve a hallgatók családi háttere, szociális körülményei. A bevételek elemzésénél a tanulmány készítői abból indultak ki, hogy a hallgatók anyagi forrásai elegendőek tanulmányaik folytatásához, hiszen ha nem így lenne, akkor már kiszorultak volna a felsőoktatási intézményből.

A szorgalmi időszakban a hallgatók az 1999/2000-es tanévben hozzávetőleg a minimálbérrel azonos átlagos összegekből gazdálkodtak. A felmérésből kiderül, hogy a hallgatók bevételei vizsgaidőszakban átlagosan közel 13%-kal alacsonyabbak, mint szorgalmi időszakban.

Bevételi forrás megnevezése	Szorgalmi időszak (teljes bevétel %-ában)	Vizsgaidőszak (teljes bevétel %-ában)
Szülői segítség	49	48
Ösztöndíj	29	29
Saját munka	12	12
Egyéb ösztöndíj	1	1
Egyéb támogatás	2	1

4. táblázat A hallgatók bevételi forrásainak aránya szorgalmi és vizsgaidőszak szerinti bontásban

A táblázatból látható, hogy a szülői segítség és az ösztöndíj a tanulók megélhetésének több mint háromnegyedét biztosította. Akik számára ezen bevételek kevésnek bizonyultak, azok nagy arányban (12%) vállaltak valamilyen munkát „jövedelmeik” kiegészítésére.

Az eredmények alapján a hallgatók bevételeinek nagysága erősen függ attól, hogy milyen a szülők iskolai végzettsége. Ha mindkét szülő iskolai végzettsége azonos, akkor elmondható, hogy az iskolázottságuk növekedésével az egyetemre/főiskolára járó hallgatók bevételei is növekednek.

A kutatás mélyebb elemzése arra mutat rá, hogy szülők iskolai végzettsége hat gyermekeik bevételi szerkezetére is. A bevételek szülői végzettsége szerinti vizsgálata alapján az ösztöndíj jelentősége a bevételi szerkezet alakulásában az alacsonyabb iskolai végzettségű szülők gyerekeinél nagyobb, és az iskolai végzettség növekedésével csökken (ez alól egyetlen kivétel mutatható ki, hogy a szorgalmi időszakban a szakmunkás végzettségű szülők gyerekeinek az ösztöndíj jelentősebb bevételi forrás, mint az alafokú végzettségű szülők gyerekeinek), ugyanakkor a szülői támogatás részarányában ellentétes tendencia mutatkozik. Nem elhanyagolható másrészt az sem,

hogy a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők gyerekei (akiknek a bevételei már egyébként is magasabbak) bevételeik nagyobb részarányban tudják biztosítani saját munkából, tehát jó eséllyel könnyebben tudnak jobban fizető munkákhoz jutni, mint a kevésbé iskolázott szülők gyerekei.

Az ösztöndíjak legnagyobb részét a tanulmányi juttatások tették ki, ami átlagosan háromszor annyi, mint a tankönyv- illetve jegyzetátogatás. E tételek mellett a rendszeres szociális támogatás, a lakhatási támogatás összege jóval kisebb volt.

Természetesen felmerül a kérdés, hogy a munkavállalás mennyire gyakori a felsőoktatási intézményekbe járó diákoknál. A válaszok alapján a megkérdezettek közel egyhatoda számolt be arról, hogy hetente valamennyi órát (átlagosan 5,3 órát) tölt munkával (jövedelemszerzés céljából). A „dolgozók” kétharmada azonban nem dolgozott többet heti 2 óránál.

2. *Hallgatók jövedelmi helyzete- kiadási oldal*

A kiadások szerkezete elsősorban a bevételek nagysága felől lett megközelítve, azaz minél nagyobb a bevétel, annál nagyobb a kiadásokban megnyilvánuló „döntési” szabadság. Ez azt jelenti, hogy a létfenntartáshoz szükséges bevételnél értelemszerűen nincs jelentős mozgástér, hiszen az elsődleges cél a megélhetés, az ennél magasabb bevételekkel együtt növekszik viszont annak lehetősége, hogy a vizsgált személy – szabad döntése alapján – másra is köthessen.

Kiadási tétel megnevezése	Szorgalmi időszak (havi rendelkezésre álló összeg %-ában)	Vizsgaidőszak (havi rendelkezésre álló összeg %-ában)
Általános létfenntartás	28	25
Lakhatás	15	15
Kultúra (színház, mozi)	14	12
Ruházkodás	9	8
Utazási költség	8	7
Könyv, jegyzet	8	8
Tandíj, költségtérítés	1	1
Külön órák	2	1
Egyéb kiadások	2	3

5. táblázat A hallgatók kiadási tételeinek aránya szorgalmi és vizsgaidőszak szerinti bontásban

A táblázat alapján a hallgatók jövedelmük legnagyobb hányadát az általános létfenntartásra, lakhatásra, valamint a kulturális javak fogyasztására fordították. A

kultúrára fordított kiadás nem a közvetlen létfenntartáshoz szükséges fogyasztási javakhoz tartozik, azonban az értelmiségi lét egyik fontos összetevője.

A kiadás szerkezetében szakcsoportonkénti elemzése során eltérések mutatkoznak. Lakhatásra az átlagot meghaladó mértékben a kevésbé „kurrens” szakok hallgatói kényszerültek bevételük nagyobb hányadát erre a célra fordítani. Hasonlóan az alacsony presztízsű szakok hallgatói voltak kénytelenek jövedelmük nagyobb hányadát létfenntartásra (étkezés, tisztálkodás stb.) és utazási költségekre fordítani.

A hallgatók kiadási szokásai különbséget mutatnak akkor is, ha azt a szülők iskolai végzettsége felől közelítjük meg. A szülők iskolai végzettségének emelkedésével a létfenntartáshoz kapcsolódó kiadások részaránya csökkent. Ez alól kivétel a ruházatkódás volt, mivel nagy valószínűséggel jobb minőségű (így költségesebb) ruházati cikkeket vásárolnak az iskolázottabb (és általában tehetősebb) szülők gyerekei, mint az iskolázatlanabbak. A kulturális javak fogyasztására – különösen a szorgalmi időszakban – ugyanakkor a diplomás szülők gyerekei fordítottak jóval nagyobb arányt, mint a kevésbé iskolázottak. Ennek magyarázata a szülők értelmiségi létében is kereshető.

A vizsgaidőszak kiadási szerkezete eltért a szorgalmi időszakban megfigyelhetőtől. Ennek az lehet a magyarázata, hogy az intenzív tanulás más életvitelt, fogyasztási szokást „kényszerített” a hallgatókra, másrészt ebben az időszakban a bevételük is jelentős mértékben (több mint 10%-kal) csökkent.

3. Hallgatók jövedelmi helyzetével való elégedettség

A hallgató szempontjából a leginkább kedvező helyzet az, amikor a bevételei és kiadásai hosszútávon egyensúlyban vannak, és a kiadásai képesek fedezni igényeit. Ha azonban a hallgató igényei meghaladják a rendelkezésre álló forrásokat, akkor a hallgató korlátozott fogyasztással szembesülhet, ami elégedetlenséghez vezethet.

A felmérés alapján a megkérdezett hallgatók kétötöde vagy teljesen mértékben, vagy részben elégedetlen volt jövedelme alakulásával. Ha a kérdést az azonos iskolai végzettségű szülők gyerekei alapján vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy a nem diplomás szülők gyerekei inkább elégedetlenek voltak anyagi helyzetük alakulásával (csak 17%-uk elégedett). Ezzel szemben a diplomás szülők gyerekei esetén csak egyharmados volt az elégedetlenek aránya. Összességében megállapítható, hogy az anyagi helyzettel való elégedettségre leginkább a hallgató összbevételeinek nagysága van hatással.

A BME-n 2007-ben végzett hallgatók véleménye saját tanulmányaik finanszírozásáról. A BME Diákközpont 1999 óta végez diplomás utókövetési vizsgálatot a BME-n végzettek között, és ezen kutatás részét képezi 2002 óta a felmérésben résztvevőknek az elvégzett tanulmányaik finanszírozásával kapcsolatos információk gyűjtése és elemzése. A felmérés önkitöltős kérdőíves technikával kerül végrehajtásra, és a válaszadók anonim módon tölthetik ki a kérdőívet. A visszaküldött válaszok feldolgozása során súlyozást hajtanak végre, amellyel a minta összetételét az alapsokaság kar és nem szerinti összetételéhez igazítják. A súlyozási eljárással azt biztosítják, hogy kutatás a válaszadók nemére, valamint a végzés karára, mint változókra nézve reprezentatívnak tekinthető legyen. Az utolsó felmérés során 20,1%-os visszaküldési arány mellett a következő eredményeket tartalmazza a kutatási zárójelentés.

A tanulmányokkal kapcsolatos kiadások mértékének becslése ugyanakkor nem könnyű feladat, egyrészt a kérdés retrospektív volta miatt, másrészt pedig azért, mert bármiféle kiadás összesítése eleve nem könnyű, különösen nem több év időszakára vonatkoztatva, ezért kérdőívben az egyetemi tanulmányok egészére vonatkozóan a négy fő finanszírozási csatorna (család, állami támogatás, munkajövedelem, diákhitel) és az ötödik, egyéb kategória közti megoszlási arányt adják meg oly módon, hogy az öt kategóriában megadott érték együttes összege 100 legyen.

Az adatok azt mutatták, hogy – a korábbi években végzett felmérésekkel megegyezően – a családi támogatás csaknem minden válaszadónál szerepel, azaz a végzettek 95,2%-a számolt be arról, hogy anyagilag (pénzben, természetben) támogatta őt a családja. Az állami támogatás szerepe is igen jelentős, a volt hallgatók több mint kétharmada részesült ilyenben tanulmányai során, munkajövedelemtől pedig a válaszolók közel 60% tett említést. Diákhitelről kicsit több mint egyharmadnyian, az egyéb támogatásról pedig közel egytizednyien számoltak be.

Finanszírozási forma	A végzés időpontja					
	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
Családi támogatás	97,4	99,0	97,7	98,1	96,5	95,2
Állami támogatás	84,7	84,8	79,4	80,0	78,2	69,1
Munkajövedelem	48,0	47,0	44,7	52,3	47,3	58,6
Diákhitel	7,5	20,5	25,0	29,3	30,3	34,7
Egyéb	9,4	6,8	10,0	10,1	9,5	9,6

6. táblázat A tanulmányokkal kapcsolatos költségek finanszírozásának egyes forrásait említők aránya, a végzés éve szerint [%]

A felmérés jól mutatja, hogy 2002-től évről-évre folyamatosan nőtt azon válaszadók aránya, akik tanulmányaik során diákhitelt vettek igénybe, azonban felhívja a figyelmet arra, hogy a diákhitel tanulmányok finanszírozásában betöltött arányait tekintve már csak kismértékű növekedéssel számolhatunk.

A felmérésben szerepel, hogy a munkavégzésből származó jövedelem említése jóval gyakrabban fordult elő azon hallgatók esetében, akik 2000 előtt kezdték meg tanulmányaikat, feltehetően tehát tanulmányaikat rövidebb-hosszabb időre megszakították, vagy – élve a kreditrendszer által kínált lehetőségekkel – időben széthúzták.

A fenti táblázatban megjelölt arányok csupán az egyes finanszírozási formák előfordulásáról adnak információt, a belső megoszlások százalékos arányát a következő táblázat tartalmazza. Ennek áttekintése során megfigyelhető, hogy a tanulmányok finanszírozásának forrásai között is a családi támogatásnak van a legnagyobb súlya, igaz a korábbi tendenciákat követve az előző évekhez képest csökkent, és a legalacsonyabb szintre csökkent. Az állami támogatások részaránya eleinte csökkent, most pedig növekedett kismértékben. A munkajövedelmek aránya kismértékű változást mutat az évek során, és 2007-ben végzeteknél érte el a legmagasabb szintet. Egyértelmű tendenciát mutat a diákhitel szerepének erősödése, hiszen az a kezdeti 1%-ról évről-évre fokozatosan növekedve 2007-ben végzeteknél 9,1%-os részesedést ért el, ami azt jelenti, hogy nem csupán a hitelt igénybe vevők aránya, hanem a hitelnek a tanulmányok finanszírozásában betöltött szerepe is erősödött. Az egyéb jogcímen szerzett bevételek (vállalati ösztöndíjak, tanulmányi szerződések stb.) aránya évek óta közel azonos, legfeljebb 2%-os szinten áll.

Finanszírozási forma	A végzés időpontja							
	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
Családi támogatás	65	66	67	66,4	63,9	62,9	65,2	59,2
Állami támogatás	20	19	19	17,3	17,3	14,7	15,6	16,0
Munkajövedelem	14	13	11	11,9	11,6	14,0	10,0	14,3
Diákhitel	-	-	1	3,4	5,5	6,9	7,6	9,1
Egyéb	1	2	2	1,0	1,7	1,5	1,7	1,4

7. táblázat A tanulmányok során felmerülő költségek fedezete, a végzés éve szerint [%]

A felmérés szerint az átlagosnál magasabb arányú diákhitel a szülői támogatás alacsonyabb arányával jár együtt, amely kapcsolatot már a korábbi években is megfigyelhető volt.

A felmérés keretein belül külön kérdés foglalkozott a diákhitel felvevőkkel. Ez alapján a diákhitelt felvevők 45,6%-a (a végzetek teljes körére vetítve 15,0%) csaknem a teljes

tanulmányi időben igénybe vette a hitel lehetőségét. Amennyiben valaki hitelt vett fel, ritkán korlátozta azt csupán 1-2 féléves időtartamra, ami arra utal, hogy a hitelt felvevők jelentős része számára a diákhitel sikeres és elfogadott finanszírozási konstrukció. A legtöbben a maximális összeget használták ki, amikor a hitelfelvételről döntöttek, amely maximálisan felvehető összege tanévenként változott.

Szociális helyzet összefoglalása és kapcsolódása a hallgatók motivációjához. A fentiekben áttekintésre került szociológiai felmérések segítségével bemutattuk a felsőoktatási tanulmányokat végző hallgatók anyagi helyzetét a kiadási és bevételi szerkezetének részletes elemzése mellett. A két tanulmány eltérő bontásban és módon jelentette meg az adatokat, ami megnehezítette a két felmérés részletesebb, elemző összehasonlítását. A felmérések kismértékű összehasonlíthatósága miatt nem kívánunk tendenciákat, trendeket meghatározni a hallgatói bevételek és kiadások változásával kapcsolatban, mint ahogy más tanulmányok tették. Mély összehasonlítás nélkül is megfogalmazható a hazai hallgatók jövedelmi helyzetével kapcsolatos néhány fontos megállapítás, amelyek figyelembevétele mindenféleképpen szükséges egy megfelelő hallgatói finanszírozási (és természetesen juttatás-térítési) rendszer kialakításában. Az itt összegyűjtött állítások elsődlegesen a hallgatók helyzetére vonatkoznak, azonban remélhetőleg a hazai gazdasági (és felsőoktatási) rendszer kismértékű változása esetén is megállják majd a helyüket.

A felmérések alapján az alábbi állításokat emelnénk ki, melyek nem kérdőjelezhetők meg:

1. A hallgatók szociális helyzetének bevételi oldalán a mai napig a szülői támogatás tölti be a domináns szerepet, amit csak kiegészít az ösztöndíj (szociális támogatás) és a munkavégzésből származó bevétel. A szülői támogatási rész dominanciája mind az érintettek körének nagy kiterjedtségében, mind a havi hallgatói összbevételben töltött magas arányában megjelenik.
2. A hallgatói összbevételen belül az ösztöndíj (szociális támogatás) aránya még mindig jelentős, de a szerepe már csökken, ami a hallgatói normatíva összegének reálérték-csökkenésével is magyarázható. Ennek ismeretében is érdemes kiemelni, hogy még mindig a második legfontosabb bevételi forrás. Megállapítható, hogy a hallgatói juttatás-térítési rendszer jelenleg jelentős szerepet tölt be a hallgatói lét finanszírozásában, azonban a reálérték-csökkenése miatt az elaprózódásának elkerülése érdekében a hallgatói csoportok közti erőteljes differenciálás felé kellene elmozdulnia.

3. A kiadási oldal legnagyobb tételét az általános létfenntartási költségek (étkezés, tisztálkodás) és a lakhatási feltételek finanszírozása teszi ki, azonban jelentős arányt képviselnek a kulturális, a ruházkodási és az utazási költségek, illetve a jegyzetek és tankönyvek beszerzésével kapcsolatos kiadások. Ezek alapján a vártaknak megfelelően a hallgatók költségszerkezetében az általános megélhetési költségek mellett komoly arányt képviselnek (15-25%) a felsőoktatással kapcsolatos közvetett költségek is. (A felsőoktatással kapcsolatos közvetlen költségek szerepe a széleskörű tandíjmentesség miatt jelenleg elhanyagolható az államilag finanszírozott képzésekben.)
4. A hallgatók bevételi és kiadási struktúrájában a szülők végzettsége és a család társadalmi státusza szerint egyértelmű eltérések (időnként tendenciák) mutathatók ki. A bevételek szerkezeti vizsgálata során az ösztöndíj jelentősége az alacsonyabb iskolai végzettségű szülők gyerekeinél nagy és az iskolai végzettség növekedésével csökken, ugyanakkor a szülői támogatás részarányában ellentétes tendencia mutatkozik. A kiadási oldal elemzése során érdemes kiemelni, hogy a szülők iskolai végzettségének emelkedésével a létfenntartáshoz kapcsolódó kiadások részaránya csökken. Ezen tendenciák rámutatnak arra, hogy az alsóbb társadalmi rétegekből érkező hallgatók szociális helyzetében nagyobb szerepet töltenek be az állami támogatási források. Ez a tény igazolja a hallgatói finanszírozási rendszerrel kapcsolatban megfogalmazott célrendszer (esélyegyenlőség biztosítása, sőt inkább az esélyteremtés) aktualitását.

A bemutatott szociológiai tanulmányok összegzése alapján a hallgatók számára a juttatás-térítési rendszerből származó bevételek még mindig nagy jelentőséggel bírnak, mivel általában a családi (szülői) támogatás mellett ez a forrás szokott a hallgatói költségek fedezetéül szolgálni. Ezek alapján megállapítható, hogy a hallgatói juttatás-térítési rendszer megfelelően kialakítva komoly motiváló szerepet tud betölteni a hallgatói társadalomban. Ez a szerep különösen jelentős a családi (szülői) bevételi forrásoktól elzárt, szociálisan hátrányos helyzetű hallgatók esetén, akiknek szélsőséges esetben ez az egyetlen bevételi forrásuk van. A rendszer motivációs szerepét tovább erősítheti, ha a hallgatók számára a rendszer hosszútávra stabilan működik, és egyértelműen meghatározza a főbb támogatási irányait a mérésre használt tényezőkkel együtt. Ebben az esetben az érintettek könnyebben és egyszerűbben jutnak hozzá az anyagi támogatásukhoz, ami az emberek (hallgatók) anyagi biztonságra való törekvéséből következően nagy hatást fejthet ki a lerögzített célok irányába történő

elmozduláson keresztül (például: amennyiben jövedelem szinten is elfogadható magasságba emelkednek a tanulmányi ösztöndíjak, akkor ez komoly inspiráló erőként hat a hallgatókra, mivel az intézmény ebben az esetben a jó tanuló hallgatók számára valódi munkahelyként tud működni). Ezen– egyébként elég könnyen belátható – kapcsolat a nemzetközi rendszerek áttekintése során is előkerült.

VII. Hallgatófinanszírozási rendszer módosításának alapelvei és a megvalósításukhoz szükséges, javasolt feladatok

Az előző fejezetekben több aspektusból megvizsgáltuk a hallgatói finanszírozási rendszer jelenlegi felépítését, a rendszerre ható tényezőket, a rendszer működése során felmerülő kérdéseket, problémákat, továbbá bemutattuk az egyes megközelítésekből származó megállapításokat, javaslatokat, gondolatokat. Ezek áttekintése során megállapítható, hogy a jelenlegi hazai hallgatói finanszírozási rendszer alapvetően teljesíti a tőle elvárt fontosabb kritériumokat, feladatokat, célokat, azonban jelentős eltér a társadalmi elvárásoknak maximálisan megfelelő hallgatói finanszírozási rendszertől. Ezek az eltérések többféleképpen orvosolhatóak lehetnének, amelyek eltérő mértékben érintik a most működő rendszert.

Ebben a fejezetben a korábbiakban szereplő javaslatokra, gondolatokra támaszkodva igyekszünk összegyűjteni a célokat, amelyek egy „ideális” hallgatói juttatás-térítési rendszerrel szemben fogalmazódnak meg. A megközelítések széleskörűségéből adódóan a célok nagyon változatos, de mégis alapjaiban egységes képet mutatnak majd.

VII.1. A hallgatók finanszírozási rendszer módosításának alapelvei

A minőségbiztosítási elveknek megfelelő hallgatói juttatás-térítési rendszer jellemzői és a jelenleg működő rendszer tulajdonságai, felépítése között több ponton, több csatorna esetén is eltérés figyelhető meg. Az eltérések figyelembevétele alapján meghatározhatók a mostani rendszer módosításának alapelvei, de az alapelvek meghatározása során érdemes figyelemmel lenni az aktuális felsőoktatás-politikai helyzetre és közigazgatási gyakorlat során felmerülő tapasztalatokra, ezért a megfelelő hallgatói juttatás-térítési rendszer kialakítása során érdemes figyelni arra, hogy

- a hallgatók támogatására szánt, különböző csatornákon kiosztásra kerülő állami keretösszegek mértékének jelentős emelése a közeljövőben nem lehetséges, ezért a keretek a jelenlegi hallgatói létszám mellett csak szűk hallgatói csoportok, rétegek számára teszik lehetővé a megélhetési költségekhez jelentősebb mértékben hozzájáruló, eddigieknél nagyobb összegű támogatás nyújtását (ezt a problémát a felmérésekből levont 2. állítás is alátámasztja),
- a hasonló támogatási célú finanszírozási csatornák párhuzamos működtetése általában csökkenti az elosztás hatékonyságát, egyúttal növeli mind az intézményi

adminisztrációs költségeket, mind a hallgatók adminisztrációs feladatait, továbbá döntési inkoherenciákat okozhat,

- a hallgatói juttatás-térítési rendszer hosszú idő alatt alakult ki és jelenlegi formájában a hallgatói érdekeket képviselő legfőbb szervezetek, elsősorban Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája támogatását élvezi, ezért a rendszer átalakítása során a lehető legkevesebb módosítást célszerű bevezetni. A hallgatók normatív finanszírozásának elvét, mint a hallgatói finanszírozás rendszer, társadalmilag elfogadott és támogatott alap gondolatát hasznos megtartani,
- az indirekt eszközökkel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy a hallgatói juttatás-térítési rendszerben történő megjelenítése a jelenlegi helyzetben nem teljesen indokolt, mivel ezek a felsőoktatási intézmények egyes működési feladatait finanszírozzák, és ezért tartalmilag inkább a képzési és fenntartási normatívához kapcsolódnak.

A hallgatói juttatás-térítési rendszerrel kapcsolatban megfogalmazott módosítási alapelvek többféle módon is megfogalmazhatóak. Mi ezt a következő módon tesszük:

1. A hallgatói normatív rendszert úgy érdemes átalakítani, hogy a jelenlegi rendszerből kiindulva a hallgató részére nyújtott támogatás minél kevesebb jogcímen (döntési rendszerből) kerüljön kifizetésre.
2. A hallgatói normatív rendszerbe épüljön be minden olyan támogatási csatorna, amelynek a támogatása párhuzamos a hallgatói normatívával.
3. A hallgatói normatív rendszer ne tartalmazzon olyan független párhuzamos döntési mechanizmusokat, amelyek a hallgatók helyzetét azonos szempontból vizsgálják.
4. A különböző kifizetési jogcímek esetén egyértelműen határozzák meg a támogatandó célt és a cél elérése érdekében figyelembe vett – lehetőleg objektíven mérhető – tényezőket.
5. A hallgatói finanszírozási rendszer lehetőleg ne tartalmazzon olyan jogcímekeket (vagy legalább csökkentse le azon jogcímek számát), amelyek nem átfogó kompenzációs csatornáként (azaz lokális kompenzációs csatornáként, illetve indirekt csatornáként) működnek.

6. A hallgatói finanszírozási rendszer a támogatásban részesülő hallgatók esetén biztosítson támogatást a hallgatók megélhetéséhez is, ezzel is elismerve a nappali tagozatos hallgatók hallgatói jogviszonyának „kvázi-munkaviszony” voltát.

VII.2. A hallgatók finanszírozási rendszer módosításának feladatai

Az előző alfejezetben bemutatott alapelveknek megfelelő hallgatói finanszírozási rendszer megvalósítása érdekében teendő fontosabb feladatok természetesen a rendszer megfelelő módosításaival oldhatóak meg. A következőkben egy lehetséges „módosításcsomagot” mutatunk majd be, amely a felvázolt alapelvek megvalósítása során alkalmazható lehet.

A javasolt módosítások, feladatok:

- A normatív finanszírozás keretébe vonják be a köztársasági ösztöndíj keretét is. A támogatás hallgatói normatívába történő beépítését támasztja alá, hogy a köztársasági ösztöndíj egyébként jelenleg is egyfajta normatívaként működik, hiszen tulajdonképpen intézményi keretösszegeket határoznak meg (normatív alapon) és azok a „normatíva megfelelő részével” azonos módon „osztódnak szét” az arra érdemes hallgatók között.
- Úgynevezett „tisztá” normatív finanszírozást vezetnénk be. Ez azt jelenti, hogy sem állami (kormányzati), sem intézményi szinten nem engednénk, hogy a hallgatói lét valamely költségeleme megjelenjen a finanszírozási paraméterek között. A hallgatói támogatások odaítélésének meghatározására csak a hallgatók tanulmányi eredménye, illetve szociális helyzete szolgálja. A hallgatói támogatásra való jogosultságot tehát csak és kizárólag a hallgató adott időpillanatban meglévő állapota (szociális helyzet, tanulmányi eredmény) határozza meg. Erre azért van szükség, mert a két paraméter függvényében meghatározott átfogó kompenzációs csatornákat alkalmazom a lokális (egyes költségelemekhez kapcsolódó) kompenzációs csatornák helyett. Ezt az elhatározást a sok jogcím nehézkességének és esetenként hasonló célra eltérő működtetésének kiküszöbölése teszi szükségessé. Különben – burkoltan – ezt a feladatot az intézményeken belül a hallgatói önkormányzatok már megoldották, mivel a tanulmányi és a szociális támogatáshoz kapcsolódó különböző jogcímek esetén ugyanazon információkat kérik és döntően ugyanazon elvek alapján

rangsorolnak, sőt egyes intézményekben már az adatok gyűjtése során az „egykapus” adminisztrációt is biztosítják a hallgatók részére (a hallgató az egyes adatait csak egyszer, egy helyen adja le, és a többi jogcím esetén csak hivatkozik rá, és az intézmény a megkapott adatokat saját belső információs hálózatán keresztül, a hallgató beleegyezésével a kapcsolódó adatvédelmi szabályok betartásával továbbítja).

- A normatív finanszírozást differenciált alapú teljesítmény-ösztönző normatív támogatási formává alakítanánk át. A mostani teljes körű juttatás helyett csak a hallgatók szűkített köre számára javasoljuk elérhetővé tenni, jogcímenként legfeljebb 30%-ban, ahol ezen belül is degresszív elosztási mód alkalmazása indokolt. A támogatási rendszer kialakításának ezen módja motiváló erőt képes kifejteni a hallgatókra a társadalom által elvárt igényekkel összhangban. A módszer legnagyobb haszna, hogy az állam a jelenlegi források mellett képes lesz egy-két hallgatói csoport speciális, felsőoktatással kapcsolatos költségeinek támogatása mellett az implicit költségeinek finanszírozására is. A modell alkalmazását természetesen nagymértékben elősegíti a hazánkban már működő diákhitel rendszer intézménye, mivel a hallgatóknak a támogatásban nem vagy csak kevésbé részesülő csoportjai is – a szüleiktől kapott segítség mellett – anyagi támogatáshoz juthatnak költségeik finanszírozása végett.
- Jogszámban rögzítenénk, hogy a fenti javaslatoknak megfelelően csak két, támogatásra alapot adó jogcím legyen: a kiemelkedő tanulmányi eredmény és az átlagnál jelentősen rosszabb szociális helyzetben lévő hallgatók támogatása. Javasoljuk, hogy mindkét jogcímnél a jelenleginél pontosabban határozzák meg a figyelembe veendő tényezők számát és mérésük módját. A jogszámban rögzített rendszernek biztosítani kell az intézményi szintű differenciálás lehetőségét, és a végleges támogatási sorrendek és összegek meghatározására továbbra is az intézményekben kerülne sor. A felhasználandó tényezők közt szerepelni kell
 - a tanulmányi eredmény támogatása során a kreditrendszerű oktatásban használt, tanulmányi eredményt mérő mutatószámok (például: teljesített kreditek száma, súlyozott átlag, ösztöndíjindex
 - a szociális helyzetből származó támogatás esetén a hallgató és családja anyagi helyzetét bemutató igazolások (például: családtagok

jövedelemigazolásai, nyugdíjasságot, rokkantságot igazoló hivatalos iratok, gyermeknevelési támogatásban részesülés igazolása), a hallgató lakhatási körülményeit tartalmazó igazolások (például: kollégiumi vagy albérleti elhelyezésről szóló igazolás) és a hallgató utazási körülményeit befolyásoló tényezők (például: helyi, helyközi és távolsági közlekedés költségeinek igazolása).

- A tankönyv-, jegyzettámogatási, sport- és kulturális normatíva átalakításával kapcsolatban középtávon két megoldási lehetőség van: a normatívát teljesen bevonják a hallgatói normatívába, vagy a képzési és fenntartási normatíva részeként átadják a felsőoktatási intézménynek, mint a jegyzetellátási, sportolási és kulturális feladatok ellátásáért felelősnek. Az első megoldást tartjuk jobbnak, aminek egyik legfontosabb oka, hogy a normatíva 56%-a jelenleg is a hallgatói normatíva részeként kerül kiosztásra, és így jelentősebb változás nem történne valójában. Ennek a megoldásnak a hasznosságát az is alátámasztja, hogy jelenleg az intézmények által felvállalt, jegyzet-előállítási, sport vagy kulturális feladatok elvégzése nagyon heterogén képet mutat országos szinten, és ebből kiindulva elképzelhető, hogy egyes intézményeknél a normatíva nem ilyen típusú feladatok ellátása során kerülne felhasználásra. Tehát az általunk felvázolt két megoldás közti választás igazából a normatíva összegének felhasználásáról való döntésnek felel meg, ugyanis ha az első megoldás valósulna meg, akkor a normatíva a hallgatók finanszírozására használná fel (a hallgatókhoz kerül), ha a második megoldás valósulna meg, akkor a normatíva a felsőoktatási intézmény költségvetésébe kerül.
- A lakhatási normatíva esetén a tankönyv-, jegyzettámogatási, sport- és kulturális normatíva átalakításával kapcsolatban bemutatott megoldási lehetőségek állnak a rendelkezésre: a normatívát teljesen bevonják a hallgatói normatívába, vagy a kollégiumi normatíva részeként átadják a felsőoktatási intézménynek. Ebben az esetben is az első megoldást támogatjuk, mivel lakhatási költség a hallgatói megélhetés egyik jelentős része, valamint a normatíva egy része jelenleg is a hallgatói normatívával együtt kerül felhasználásra. Amennyiben a kollégiumi normatívához kerülne a lakhatási normatíva, akkor a későbbiekben bemutatott felhasználási módokat kellene rá használni.

- A kialakítandó rendszer szempontjából a Bursa Hungarica Felsőoktatási Önkormányzati Ösztöndíj helyzete kicsit bonyolultabb. A leendő rendszer elméleti megközelítése esetén az ösztöndíj kormányzat által nyújtott része a hallgatói normatívába kerülne, a települési és megyei önkormányzati része pedig külön rendszerként működne. Ezzel a módosítással kapcsolatban az a probléma merülhet fel, hogy az önkormányzatok esetleg visszavonják támogatásukat a hallgatóktól, de mivel az önkormányzatoknak saját jól felfogott érdekük, hogy támogassák a náluk lakó hallgatókat (hallgató visszatérésének elősegítése, politikai tőke), ezért az átalakítás megvalósítható.
- A kollégiumi normatíva keretének kérdése még nyitva marad, mivel ennek meghatározása a hallgatói elhelyezési, kollégiumi rendszer átalakításával együtt valósítható meg. Hosszútávon a kollégiumi férőhely biztosítását és a hallgatók támogatását teljesen el kell választani, azaz a jelenlegi indirekt támogatás technika (kollégiumi férőhely támogatása) helyett csak a hallgatót támogatni, aki ott költi el a pénzét, ahol akarja (ahol a leghasznosabbnak érzi). Természetesen ezzel az átalakítással együtt a kormányzatnak újra kell gondolnia – és szükséges esetén át kell alakítania – a felsőoktatási intézmények kollégiumainak működtetési rendszerét.

VIII. Befejezés

Ebben a tanulmányban igyekeztünk tehát felvázolni a Magyarországi Hallgatói Finanszírozási Rendszert. Először nemzetközi kitekintést végeztünk, majd részletesen bemutattuk a hazai gyakorlatot.

Kisebb kutatásokkal, számításokkal, szociológiai tanulmányokkal mutattunk rá a rendszer hibáira és próbáltunk vázolni egy esetleges módosítási lehetőséget. Sikerült megmutatnunk, hogy a jelenlegi rendszer versenyellenes, nem motivál. A hallgatók nincsenek arra ösztönözve, hogy haladjanak a tanulmányaikkal, sőt minél jobban teljesítsenek. Ez a helyzet igen elkeserítő, s mindenkinek az érdeke, hogy változtassunk rajta.

A jövő a fiatal generációé, és ha sikerül megteremteni az ideális versenykörnyezetet, a megfelelő motivációs tényezőket, akkor az már jelentős előrelépést jelenthet.

IX. Hivatkozások

- (1) Szabó T. (1996): A juttatási-térítési rendszer szerepe a hallgatói teljesítménynövelésben. Budapesti Közgazdasági Egyetem, Budapest. pp. 23.
- (2) Kassai, Á. (1999): Tandíj helyett a hallgatói finanszírozási rendszerről. In: Magyar Felsőoktatás. Budapest, 1999. évf. 1-2. sz. pp. 16.
- (3) Majer, B. (2004): Hallgatói támogatási rendszerek és hitelrendszerek Nemzetközi és hazai tapasztalatok. In: Finanszírozás és gazdálkodás a felsőoktatásban. Szerk: Temesi, J. Budapest, 2004. pp. 231.
- (4) Semjén, A. (2004): Finanszírozási csatornák. In: Finanszírozás és gazdálkodás a felsőoktatásban. Szerk: Temesi, J. Budapest, 2004. pp. 113-115.
- (5) Kassai, Á. (1999): Tandíj helyett a hallgatói finanszírozási rendszerről. In: Magyar Felsőoktatás. Budapest, 1999. évf. 1-2. sz. pp. 16-21.
- (6) Majer, B. (2004): Hallgatói támogatási rendszerek és hitelrendszerek Nemzetközi és hazai tapasztalatok. In: Finanszírozás és gazdálkodás a felsőoktatásban. Szerk: Temesi, J. Budapest, 2004. pp. 243-248.
- (7) Csegény, P., Kákai, L., Kern, T., Kucsera, T. és Szabó, A. (2001): Sikerágazat?! Az állami felsőoktatás Magyarországon. Kutatási zárójelentés, HÖÖK a Hallgatókért Alapítvány, Budapest-Pécs.
- (8) Szabó, I. (2009): A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem frissdiplomásainak elhelyezkedési esélyei Felmérés a BME-n 2007-ben végzettek körében és a 2005-ben végzettek utókövetése. Kutatási zárójelentés, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Diákközpont, Budapest.
- (9) Almássy, K., Kucsera, T., Szabó, L. és Szabó, T. (2002): A magyarországi felsőoktatási hallgatók munkavállalói érdekképviseletének alternatívái külföldi példák vizsgálatával. Kutatási jelentés, Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája és Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest. pp. 12.
- (10) Dinya, L. (1999): Felsőoktatás minőségbiztosítása és az EU-csatlakozás. In: Magyar Felsőoktatás. Budapest, 1999. évf. 4. sz. pp. 30.
- (11) Barakonyi, K. (2003): Tandíj, hallgatói támogatások. In: Magyar Felsőoktatás. Budapest, 2003. évf. 4-5-6. sz. pp. 23-29.
- (12) Majer, B. (2004): Hallgatói támogatási rendszerek és hitelrendszerek Nemzetközi és hazai tapasztalatok. In: Finanszírozás és gazdálkodás a felsőoktatásban. Szerk: Temesi, J. Budapest, 2004. pp. 230.
- (13) Kassai, Á. (1999): Tandíj helyett a hallgatói finanszírozási rendszerről. In: Magyar Felsőoktatás. Budapest, 1999. évf. 1-2. sz. pp. 18.
- (14) Szabó, T. (2008): Állami egyetem szervezetének és működésének elemzése és lehetséges fejlesztési irányai. PhD dolgozat, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest. pp. 120-122.

